

G O R N J E M E S T O

Povest iz zagrebškega življenja / Magajna Bogomir

32.

Rože po vrtovih in bregovih Gornjega mesta so odprle težke rdeče in bele cvetove. Akacije so se upogibale pod dehtečimi grozdi in opajale z vonjem ozračja. Ciprese so pognale zelenkastorumenene poganjke, listi trt so se prožili iz tesnega objema mladega popja. Nad dolinami in griči in tja v same gore so se porajale vsak dan nove barve. Živo cvetje metuljev je krožilo skozi. Iz zarij se je dvigalo sonce in tonilo v zarje. Trume veselja pijanih otrok so se drevile po njegovem žaru skozi svetle ulice. Zelena roža na Marijinem oknu je ustvarila tisoč novih vejic. V Gornje mesto je prišla pomlad.

Pri Mariji se je zbirala skoraj vsak dan velika družba. Prihajali so Simon in Mancika, Nikolaj in Erika, stražnik, Malči in Jurkica, Krilan, Anica, Lina, nekatere godbenice in drugi prijatelji in prijateljice. Marija sama je ležala že mnogo dni. Zdravnik, ki sta ga poklicala Simon in Mancika, je samo potrdil, kar sta spoznala že oba: »Samo nekaj dni življenja še.« Simon je ostal pri tem spoznanju nenavadno miren. Včasih je celó igral gosli ali dolgo govoril z Marijo. Ta mir mu je ležal nespremenjen na obrazu. Mancika, ki ga je neprestano opazovala, ni mogla razbrati nič posebnega z njega. Vendar je včasih vztrepetala boječ se, da se ne bi nenadoma prikazal zlom njegove duše. Ni še vedela, po kakih stezah mu ho-

dijo sedaj misli, ki so mu prikradle včasih mehak in nepotvorjen nasmeh na ustnice.

Vpliv Marijinih govorov na vse prisotne je bil nekaj silnega in morebiti ni bilo človeka v tej sobi, ki bi ne ljubil Marije prav tako močno kot Simon, dasi na svoj način; kajti Simonova ljubezen je vendarle bila ljubezen človeka-umetnika, ki je tako malo komu umljiva. Vsi so pa kljub temu, da so vedeli, kaj se bo zgodilo, verjeli, da Marija ne more nikoli več od njih. Bila jim je lepa, prelepa silna duša. Njene besede so jim povedale vsak dan nekaj novega, velikega; stopili so na nove steze lepega upanja in novega veselja. Njene besede pa so nosili tudi drugim in tako so potovale te besede daleč v sama predmestja, kjer se je ustavljal tok tistih, ki so prihajali od gorá in ravnin. Veliko ljudi je poznalo ime Marije, ki umira v Gornjem mestu. Ti ljudje so se pričeli zavedati, da niso le orodje drugim, ampak da so živi člani velike skupine bratov in sester, ki mora vendarle nekoč premagati svet. Spoznali so, da imajo tudi oni in samo oni, ki so bratje in sestre, pravico do življenja, do vseh božjih lepôt in do brezmejnih prostorov vesoljstva.

Rekla je Marija: »Simon, povej živo in resnično zgodbo o Kraljičinem studencu.« Simon je pravil:

— Prišli so sovražniki v deželo in sklenili polastiti se gorá, dolin in polj, lastnine velikega ljudstva, ki je s svojimi rokami klicalo življenje iz sokov zemlje. Videli so pa sovražniki, da je ljudstvo silno in številno in da si ga ne bodo mogli ukloniti s silo. Izmislili so si zvižajo in so v vse studence, ki so jih porajale gore, nalili opojnega strupa. Ljudstvo je pilo strup in se ni zavedalo njegovih strahotnih posledic. Strup je mamil duše, troval je misli in srca je pretvarjal v žive stroje. Kot kuga se je razlival ta strup po pokrajinah in izpreminjal tisoče ljudi v slabotne sužnje. Sovražniki so mislili, da so postali gospodarji tega ljudstva. Pili so, prepevali in poskakovali v razkošnih plesih sredi svojega veselja.

Pod goro pa je živela ljudska kraljica, ki ji je bilo ime: Moč, odpor, ljubezen in lepota. Njene oči so se spreminjale v temno nebo in bliski iz njenih zenic so klicali Boga na maščevanje.

Bog pa ni hotel uslišati kraljice, kot da sam pričakuje nekaj velikega. Kraljica je šla od človeka do človeka in mu s prsti odpirala oči. Toda polmrtevci so prosili. »Vode nimamo. Daj nam žive vode. Vsi studenci v deželi so otrovani. Ti nam praviš, o kraljica, otrovani so. Daj nam sveže žive vode!«

Kraljica ljudstva je ubogala ljudi. Vrnila se je pod goro, razgalila je svoje bele prsi in si zabodla meč v srce. Njeno belo truplo je ležalo na zeleni trati med orjaškimi drevesi. Zemlja je bila kri, ki je bila darovana za ljudstvo gorá, dolin in polj. Zemlja je razpeljala tok srca k belim hišam. Pod visoko goro je izviral studenec živ in rdeč kot kri. Z izžejanimi ustnicami so pili ljudje živo vodo. V njihove duše se je naselila kraljica, ki ji je ime: Moč, odpor, ljubezen in lepota. Dvignile so se trume in pobile sovražnike svoje dežele in odslej je le ljubezen in lepota kraljevala po gorah, dolinah in poljih. —

»Prečitaj jim zgodbo o Jelki,« je zaprosila Marija. Simon je čital dolgo in tiho. Vsi navzoči so razumeli. Marija je s tiho ljubeznijo opazovala Simona. Neslišno so se ji premikale ustnice in neslišno je spremljala njegove besede in radovala se je v svoji duši. Simon pa je dojemal iz njenega obraza podobo čistega in velikega človeka, podobo Tistega, ki je dahnil nekoč življenje sami zemlji in jo poduhovil v človeka in ga dvignil k sebi.

33.

»Velik človek se smrti ne boji. Ona je prehitenje tistih, ki še čakajo, za celo vesoljstvo, je le silno nadaljevanje velikega življenja, je pot duše v objem Tistega, od katerega je izšla.«

Tako je rekla Marija Manciki. Mancika je pristopila k ležišču. Deklici sta se gledali iz oči v oči. Mancika je stisnila svoje ustnice k Marijinim ustnicam. Dve pesmi sta se združili v eno.

Še to noč je stopila Mancika krog polnoči v molilnico. Ni bilo razen nje drugega človeka. Le mesečina je razsvetljevala široki temotni prostor. Visoko gori so živele orgle. Mancika, ta lepa duša, je stopala proti ospredju. In zazdelo se ji je, da orgle spremljajo njene korake in da igra nanje nekdo nevidni. Kdo?

Duša je trepetala. Manciki so se svetile oči kot dva ognja. Stopala je naprej in naprej, neslišno, in prisluškovala glasovom. Na koncu svetišča je razprostrla roke, dvignila je čelo kvišku, lasje so se ji usuli kot slap nazaj — orgle so igrale, igrale, v Mancikini duši se je budila nova pesem — in je bila pesem glas svečenice sredi svetišča v tisti uri, ko je Marijina duša že razprostrla krila v svoj svet mimo zvezd.

Mancika je poljubila Marijo. Potem je prijela nehote Marijo za roko in strmela v njen obraz. Nenadoma je Mancikin obraz lahko pobledele. Namignila je Simonu, naj pristopi, in mu položila v dlan Marijino roko in mu nekaj zašepetala. Tudi Simon je sedaj le za videz spremenil izraz in

prikimal Manciki, da jo je razumel. Nalahno je položil roko na prsi, ki so dihale neenakomerno. Sonce se je doteknilo še enkrat njenega obraza in se nagnilo daleč onstran hiš za obzorja. »Igrala bi rada še enkrat,« je rekla Marija, ki ni umeknila pogleda s Simonovega obraza. Toda Simon je molčal. Malči, Jurkica in vsa družba se je približala ležišču. Zaslutili so vsi in pogovor je utihnil. »Igrala bi rada,« je zaprosila Marija. Simon ni odgovoril, a sklonil se je in jo poljubil. Jurkica je pričela jokati. Marija je ujela njene ročice v svoje in stisnila otroka k sebi. »Igrala bi rada,« je ponovila že kot iz daljnih sanj.

Simon se je zdrznil. Vzel je gosli in jih stisnil k licu. Zenice so mu bile široke, temotne in kot otrple, a roka, ki je vodila lok, se ni tresla. Potoval je mirno po pojočih strunah.

Marija ni zaprla oči. Široko odprte so gledale daleč, toda na njenih ustnicah se je prikazal nasmeh.

Marija je stopala naprej in naprej. Toda njene stopinje so bile sedaj neslišne. Po belih cestah so ji prihajali angeli naproti.

»Zakaj ne požete, vi beli angeli?« je vprašala Marija.

»Godbe pojo namesto nas, sestra,« so odgovorili angeli. Obkročili so jo, dvignili so ji bele roke in jo vodili naprej.

»Kdo igra te godbe?« je vprašala Marija Danico in Jelko, ki sta se približali potujočim.

Danica in Jelka sta odgovorili: »Naš brat igra, sestra!«

»Človek umetnik igra. Na mali zvezdici sredi vsemira stoji. Njegova godba je danes pojoča molitev,« so rekli angeli. Marija se je smejala radostna in šli so naprej in naprej proti neskončnemu zlatemu mestu, ki se je širilo gori visoko nad vsemirjem...

Mancika je prijela Simona za desnico. Nehal je igrati in se ozrl raztreseno po družbi. »Zakaj jokate?« je vprašal. »Marija je umrla,« je odgovorila Mancika, ki je strmela s plašnimi očmi vanj.

»Ne boj se, Mancika, jaz nisem žalosten,« je odgovoril Simon, a se ni smejal. »Rad bi bil sam. Prosim vas, pojdite domov in vrnite se jutri; tudi ti, Mancika!«

Obotavljali so se, a Mancika je ukazala: »Pojdimo domov in vrnimo se jutri. Vsak naj prinese cvetja s seboj!« Molčé so mu podajali roko. Jurkica se mu je vrgla v naročje. »Tudi ti pridi jutri!« ji je rekel Simon.

Marija je kakor spala. Sedel je poleg nje in jo neprestano gledal. Odprla so se vrata. Gospodinja je vstopila. Petrolejka, ki jo je nesla, se je

Božidar Jakac: Pogled na newyorške donebesnike na Manhattanu. (Pastel.)

tresla v njeni uveli desnici in medli žarki so trepetali po kotih. »Zatisnite ji oči,« je ukazala Simonu. Simon se je nasmehnil in ni ubogal. »Pozneje ne boste več mogli.« »Saj ni treba,« je odvrnil. Starka je zopet odšla. Vrnila se je s prižgano svečo in jo postavila k ležišču. Potem je Mariji zatisnila oči. Sedla je k petrolejki. Telo se ji je upognilo v dve gubi. Odprla je veliki, težki molitvenik, ga približala očem in ostala tako nepremično.

S širokega trga je bila ura devet, deset, enajst.

»Kateri dan je danes,« je vprašal Simon.

»Kaj?«

»Kateri dan je danes?«

»Petnajsti maj.«

Gledal je Marijo. Ura je bila dvanajst. Hotel se je dotekniti z dlanmi njenega lica, a jih je umeknil nazaj. Marija je spala.

Ko je bila ura štiri, je starka dvignila glavo:

»Mnogo stvari je treba urediti. Doma bom uredila jaz. Vi pojdite na pogrebni zavod! Mnogo stvari je treba urediti.«

Vstal je in stopil proti vratom. Tam se je počasi okrenil: »Te sobe ni treba oddajati! Najel jo bom jaz.« Starka ni odgovorila. Oči so ji bile zatopljene v knjigo.

Šel je na široki trg sredi Gornjega mesta. Veliki stolp se je lesketal v mesečini in kipel kvišku, kot da se hoče dotekniti zvezd. Noč je molčala. Sam je stal sredi širokega trga.

Dvignil je glavo: »Pozdravljena, lepa gospa! Ne bom pozabil utrgati sonca z neba in ga ponesti s seboj.«

Napetil se je do Kamenitih vrat in strmel celo uro v obzorja, ki so obkrožala ravnine in gore. Široki svet se je širil pred njegovimi očmi. Velika sončna obla se je dvignila izza obzorja in obarvala njive in drevesa, ravnine in gore s sojem novih žarkov.

*

Veliko pozneje po teh dogodkih so ljudje marsikaj pripovedovali o Simonu. Poizvedoval sem o njegovih osebnih zadevah. Rekli so mi, da je naglo in zlahka dovršil medicino, da se pa noče

še stalno nikjer naseliti in da potuje iz mesta v mesto. Sedaj so ga videli v prestolici države, a je bil za tem kar naenkrat v čisto majhnem, skritem mestecu svoje domovine, kjer se je seznanil skoraj s polovico prebivalcev, a izginil nato daleč v čisto drug kraj. V Zagreb se je vračal ponovno, obiskaval Malčino družino, ki je narasla že za dva otroka, ali Manciko, ki je kljub lepoti, po kateri je zaslovela, ostala neporočena, ali to in ono naše društvo, ki se je porodilo v tem času. Videli so ga nekateri zlasti tudi na Mirogoju, kjer je nepremično strmel, nekoč celó klečal na nekem grobu.

Njegove stvari sem čital z zanimanjem. Ljudje sami so jih sodili vsak po svoje. Vsak je povedal od drugega različno mnenje. Jaz sem čital kritike, toda rekli so mi, da jih on sam ne čita, a sem poznal tudi najpreprostejšega človeka, ki je bral njegove stvari, in se nisem začudil. Srečaval sem ga pozneje tudi sam, a se nisem upal motiti ga in se mi je zdelo, da me ne bi bil prav vesel. Nekoč se pa nisem mogel premagati. Srečal sem ga namreč daleč od domovine v nekem skoraj že orientalskem mestu. Zamišljen je stopal med mošejami in vrtovi. Zdaj pa zdaj se je ozrl na bele minarete, ali se zasmeljal v pestro obleko oblečenemu otroku in se takoj zopet zamislil. Vedel sem, zakaj je prišel sem. Nekaj tisoč ljudi je bilo v tem kraju tudi iz njegove in moje domovine. Krenil je na strmo samotno ulico in stopil v visoko starinsko hišo. Sledil sem mu in potrkal na vrata, za katera je izginil. Odprla mi je osemnajstletna deklica, ki me je nagovorila v našem jeziku in me pripeljala v njegovo sobo. Pravkar je odmotaval sveženj listov. Pozdravil me je tako preprosto, kakor da ni nič čudnega, če sva se srečala na tem kraju: »To je naša Valerija. Zadnjič je prelepo igrala v klubu. Valči, prinesi dve črni kavi in cigarete! Kako živiš?« »Nisem se dosti izpremenil. Kadar zaidem med ljudi, ne zmanjka veselja in petja. Tudi vina ne.« Zasmeljal se je in pričel listati po popisanem papirju. Skušal sem doumeti, kaj se skriva za tistimi sanjavimi očmi, in spoznal, da je moj trud brezuspešen. »Mnogo mnenj sem slišal o tebi in tudi sam sem čital tvoje stvari.« Truden nasmeh se mu je prikazal na ustnice, a zakrila ga je takoj vedrina, ki mu je zagorela v očeh. — »Tudi ti čitaš?« je vprašal tiho. — »Tudi jaz.« — »Toda tebi, le tebi samemu ni namenjena moja beseda. Ne vem, zakaj si me obiskal.« Skoraj neko sovražstvo je ležalo v tej njegovi trditvi, jaz pa sem se le zasmeljal in pil črno kavo, ki jo je prinesla Valči. »Lepa dekleta so v tem mestu, Simon! Tudi Valči...« Dekle je zardelo, Simon se je vzneje-

voljil in pogledal na uro. Že sem se mislil posloviti, pa sem ga še vprašal: »Ali še misliš na Marijo?« To vprašanje ga je tako razburilo, da sem vstal in mu hotel dati roko v slovo. On jo je prijel in me potisnil nazaj na sedež. »Pišem povest. Iztrgal sem tri duše iz svoje in jih oblikoval v besedo. Danico, sestro iz Primorja, Jelko, sestro vseh tistih naših ubogih, ki so raztreseni po vsem svetu, in Marijo.« — »Kaj je Marija? Kako moreš uporabiti mrtve osebe za prikazovanje našega življenja?« — »Nikakor niso mrtve. Bolj žive so kot kdaj,« je zaklical in zopet so se name razjezile njegove oči. »Kako boš naslovil povest?« Pokazal mi je prvo stran in jaz sem prečital potem

Gornje mesto.

ROMANCA

Noč nad Sočo je tiha,
da šepčejo vode med seboj.
Vstala je rahla meglica
in prišla k meni nocoj.

Moja soba je ječa.
Da v njej preživim pomlad...?
Pod oknom spi roža rdeča...
Kako bi jo dvignil rad!

Prišla bo zarja jutranja
in poljubila bo cvet.
Priplaval oblaček zasanjan
bo v najin svet.

Prišlo bo sonce.
Vzdrhtiš in ob meni umreš.

Oj roža, ti rdeča roža,
kako je, ko se spomladi ospeš?

Ivo Grahor.

PRIŠLA MLAČNA NOČ

Prišla mlačna noč je od iztoka,
dviga iz sanjavih se gozdov,
iz prostranstva temnega oboka
vsiplje v nedra trudnih se domov.

Šum polega dnevnega vrvenja
in nebo sanjavo se iskri
in v nasladi asketskega trpljenja
duša mi v ubranosti žari.

Ivan Matelič.

Kosciuszkov spomenik na Wawelu.

PREK POLJSKIH POLJ

F. S. Finžgar

Kraków — slovanski Rim.

Ponoči smo prišli v Kraków. Ko sem zjutraj odprl okno, sem ostrmel. Pomladno sonce je sipalo skozi tenke meglice, ki so puhtele iz Visle, rahlo zastrto luč. Njegovi kakor nekam pravljlični žarki so oblivali obzidje in mogočni stolp Florijanskih vrat. Stara opeka se je bronasto spreminjala. »To je Rim,« sem se zavzel. »Ali ni vse to kakor na Appijevi cesti, prav tam ob Cestijevi piramidi?«

Kar planil sem na cesto in šel proti trojnim vratom, ki so kakor nekdanj. Le še straže s sulico sem pogrešal na lesenem obhodnem mostovžu. Nič ne dé, če so drugo obzidje porušili in sedaj namesto sulic kipi kvišku brsteče drevje, pod katerim tekó otroci v šole! Brez tega kosa obzidja, ki je široko in zastavno kot pleča Kosciuszkovih kmetov, ki so se borili za svobodo Poljske, bi bilo mesto kakor zlomljena helebarda, kakor pismo brez pečata.

Skozi dokaj tesne ulice, v katere gledajo lepa pročelja nekdanje slave, samozavesti in umetniškega čuta lastnikov, sem prišel na glavni trg — na Rynek. Da, saj so trgi mnogokje lepi, veličastni, toda krakovski Rynek je muzej; pa ne mrtev muzej, iz katerega ti diha preteklost in smrt: ta trg je živ, ta trg je utripajoče nemirno srce, ki bije, kakor je bilo za poljskih kraljev, kakor je trepetalo v dobi zaslužjenja in v bolečinah vzdržalo življenje poljske narodnosti in poljske kulture.

Nad trgom kraljuje Marijina cerkev, največja in najlepša poljska gotska zgradba. Čudovita tekma uma in umetniškega občutja sije z nje. Razumeš legendo, ki trdi, da je stavbar desnega zvonika v zbegani gorečnosti umoril stavbarja levega, še sedaj nižjega stolpa, samo zato, ker je bil osnutek za ta stolp lepši kot njegov. Tekma na življenje in smrt. — V žarkih sonca migota nad trgom velikanska zlata krona vrh zvonika, krona Marije, Kraljice Poljske. Pod njo v linah je odbila ura. Trobente zadoné — hejnal — čez trg in čez mesto in preko Visle po polju gre poljska pesem. Tujci na trgu obstojé, domačini prekinejo razgovor, na njivah zastanejo za hip motike: Poljska živi! — Glas trobent zamre, ljudje hitijo po opravkih, kmetu teče znoj po licu, čolnarji na Visli zapojó zategnjeno pesem. Vsako delo je posvečeno, je molitev za Poljsko, je pesem o Poljski, ki ni umrla in ne bo. Človek bi stal in stal in prosil: Še, še! — Življenje je tako kruto. Za hip blaženosti, ure, dnevi borb. Umakneš se v cerkev. Od štirinajstega stoletja do velikega mojstra Matějka ena sama skrb umetniških duš, da povedó, vsak po svoje, kar je najlepšega zasanjal njih genij. Objame te skrivnostno občutje, tiho hodiš, gledaš — vidiš in ne vidiš. Razumsko oko ti utone, le srce uživa, dasi samo ne ve, kaj. Koleno se ti upogne, obklečiš pred velikim oltarjem in gledaš v Stwoszovo Marijino poveličanje. Na zlatu gorí jutrnje sonce, nekje cinglja zvonček, blizu tebe se kmetiško dekle šepetaje pogovarja z Madono. V vlažnih dekletovih očeh plašno trepeta skrb. Le kaj ji ima povedati to drobno dekliško srce?

Rondel in Florijanska mestna vrata v Krakóvu.

Prijatelj me potrepnja po rami. Ne upa se spregovoriti. Nemo mi pokaže uro in opozori, da je treba oditi na Wawel k maši. Še za kratek hip pogledava na trgu Sukienice, dolgo, krasno tržnico za sukno iz XVI. veka. Danes v njenih vežah in vežicah ni več postavnih suknarjev, ki ropotajo s srebrom in zlatom. Štacunice se vrsté druga za drugo. Drobiž, sodobna brkljarija te vabi in še črnooko judovsko dekle, da pridi in kupi. Poslopje diha moč in moškost, kulturo in jasno smer preteklosti, štacunice razsekljanost, begotni kino sedanjosti. Mimo palač nekdanjih veljakov smo šli proti Wawelu. Kdor ga zagleda in je še prej videl glavni trg, ume, kaj je bila Poljska.

Nad vhom skozi mogočna trdnjavska vrata se dviga pod gradom velikanski bronasti kip boričelja za svobodo Poljske, Kosciuszka. Konj se pne v drznem skoku. Ve, koga nosi na hrbtu. Na njem jezdi junak in maha s klobukom narodni vojski, ki gre za njim. Zdi se, da slišiš vriske vojske in zvenčanje kos poljskih kmečev, ki so prekovali miroljubno kmečko orodje v bojna kopja. Pa že zvoné zvonovi katedrale, ki se je prvič dvignila v romanskem slogu, se razširila v gotškem in se obdala z osemnajsterimi kapelicami renesančnega in baročnega sloga. Katedrala je knjiga časa, je zgodovina poljskega naroda in njegove kulture.

Resno se zberemo vsi Jugoslovani v svetišču, kamor so nam postavili stole. Škof Rosposič pristopi, mašuje. S kora donijo orgle, v vsak kotiček se razliva glas, še po stopnicah v grobnico kraljev zaide. Do kraljev, ki tako samotno počivajo tukaj. Bron in srebro zaklepata prah in pepel onih, ki so

nekdaj mogočni jezdili skozi trdnjavska vrata na dvor, na Wawel. Tudi v življenju so bili, dasi sredi naroda, mnogi vendarle tako kruto ločeni od njega po živem plotu lizunskih duš. Usoda! Če živi ločeni od ljudstva — ločeni še po smrti!

Maša je končana. Škof stopi po stopnicah od oltarja in se ustavi na vzvišenem prostoru pred nami. Tekla je beseda o preteklosti, o trpljenju, o mukah poljskega naroda, o nalogah Slovanov pa se izlila v veliko misel krščanskega občestva, v misel bratovstva, ki edinole v živi veri ni zlagano. Dosti govorov smo slišali. Toda vsi smo občutili takó prečudno mehko in toploto v škofovem govoru, kakor doslej

nikjer. Vsi smo ga razumeli do zadnje misli. Menda res zato, ker je besedo bolj občutilo srce, kakor jo slišalo uho.

Stopili smo pod zlato kupolo, kjer počiva sv. Stanislav v srebrni krsti. Ni zdolaj v grobnici kot kralji. V življenju je bil sredi ljudstva, zato je še mrtev med njim. Boril se je za ljudske pravice in je imel dovolj poguma, da je stopil pred kralja Boleslava ter mu velel: »Ne smeš!« Kakor nekdanj Krstnik. In kakor Janez od Jordana tako je tudi Stanislav padel pod mečem. Ko se niso upali krvniki do svetnika, je zamahnil med mašo kralj sam z mečem po njegovi sveti glavi. Pred kapelico je velel posekati drevo in na kladi razkosati njegovo truplo. Še je kos lesa tiste klade shranjen v cerkvi na Skalki, kjer je bil Stanislav umorjen. Črna lisa v lesu je krvavi madež od krvi, ki jo je škof Stanislav prelil za božje in ljudske pravice. Kjer je raslo ono drevo, stoji njegov kip, krog njega pa je tolmunček žive vode; lokvani iztezajo iz nje cvetoče čaše in prestrezajo jutrnjo roso, kot so tedaj ob umoru ujeli v svoje kelihe brizgajoče kaplje svetnikove krvi. In prelita nedolžna kri je kričala, da je Boleslav zbežal iz domovine kot Kajn in se skrival kot »Mutec osojski«. Kajnovstvo je usodno plačilo —

Iz katedrale so nas odvedli po gradu. Popravljajo ga; za avstrijske vlade so ga uporabljali za vojašnico. Srce je bolelo vsakega Poljaka, ko je videl gnusobo na zanj tako svetem kraju. Grad je velikanska stavba. Kdor prehodi samo enkrat, in še tedaj v naglici vse sobe in dvorane — ne more povedati in zapisati drugega: veličina nekdanjega

zlatega veka Poljske diha iz vseh sten! Še en pogled z zasutega jarka — še danes stojé tamkaj dolgi topovi — po Krakówu: Vse je stisnjeno, vendar vse kipi kvišku; gotska resnoba, kamen na kamnu, gosposka renesansa in mehki barok — vse dokazuje, da je v Krakówu sedež ene najstarejših evropskih univerz, da je Jagelonska knjižnica iz XV. veka tista, ki presega vse slovanske.

Vračamo se. Sonce sije. Pod brstečimi drevoredi po Plantah, kjer je bilo prej mestno obzidje, vse mrgoli otrok. Iz zelenih gred gledajo bele tablice in prosijo za cvetje: »Ne utrgaj me!«

*

Da bi ne šel na Kosciuszkov griček, bi bilo greh. Kaj se pravi, nanositi zemlje na vzvišino in na njej nasuti kopo, ki je štiri in trideset metrov visoka, bi težko umel, kdor ne ve, da tega ni delala tlaka, da tu ni priganjal bič kot pri egiptovskih piramidah, marveč da je tu gradila ljubezen do domovine in njene svobode, gradila tista ljubezen, ki je občutila, kaj je nasilje, kaj je teptanje zakonov, kaj je brezpravnost najboljših sinov domovine. Poljsko krvaveče srce je nasulo to gomilo; iz vseh mest, z vseh bojišč, kjerkoli so padali junaki za resnično svobodo, iz vseh krajev Poljske, z grobov v Ameriki so znesli sveto zemljo in jo strnili v eno — da bi bila tudi Poljska eno.

Tiho se vzpenjamo po polževo zaviti stezi na griček. Prve rožice cvetó po brežini. V vetru jim nihajo rumeni cveti. Veter, ki veje od vseh strani pod nebom, prinaša pozdrave zedinjene poljske zemlje. Pozdrave in vzdihne. Prej razbito poljsko telo še krvavi iz stoletnih suženjskih ran. V strahu, v bolečinah morda, je celó krivično manjšinam bratov. V borbi se vije kvišku. Bedno človeštvo. —

Dospeli smo na vrh. Neobdelan kamen leži tamkaj. Na njem je vsekano: *K o s c i u s z k o*. Drugega nič. Eno samo ime in razodeva vse. Pod nami stoji Kraków. Kamorkoli pogledaš, vse živa duša, vse upodobljena misel, uvekovečeno čustvo v kamen. Sledu ni tamkaj o brezdušnosti sodobne industrije, vse mesto je pesem, tista mična, zasanjana, slovanska pesem; v njej je več življenja kakor v žvižgu siren in trušču tovarn: ker je v njej kri, srce, duša.

Zdi se mi, da bi se nikjer bolje ne oddehnil kakor v Krakówu. Če Bog dá, na svidenje!

Kopernikov spomenik na dvorišču Jagelonske knjižnice v Krakówu.

HLEB ČRNEGA KRUHA

Venceslav Winkler

Hrastar se je vrnil z žage. Pred hišo ga je ustavil starec. Z zamazanim rokavom si je obrisal potni obraz, sklonil sivo glavo in povedal:

»Zdaj sem pa spet tu.«

Župan si je popravil klobuk in se ozrl nanj. Starec je čakal. Na cesti je stala dvokolnica, dolga in nerodna. Na njej so ležali zaboji in odeje. Na vozilo je bil naslonjen mlad fant. Malomarno je strmел po vasi.

»Kaj pa ta?«

»Ta,« se je zmedel starec, »ta je pa z menoj prišel. Ne bo mi treba tukaj iskati pomagača.«

»Prav!« je suho pokimal župan. Potem se je zagledal v daljavo in polglasno godrnjal.

»Streho je sneg nalomil. Popraviti jo bo treba. Desek boš dobil. In skladišče je tudi mokrotno. Dobro preglej vse!«

»Kako povprašujejo?« je previdno tupal starec.

»Eh, tako!« je zamahnil Hrastar. »Lahko bi bolje. Tinač na Velikem vrhu bo zidal. Že drugi teden pride.«

»Bom poskusil,« je zamolklo povedal starec. »Drugače, kakor lani, ne?«

»Kdaj začneš?«

»Jutri zjutraj. Še enega dobim nočoj. Torej kot lani?«

»Ne vem,« se je zganil župan. »Saj sem že povedal, da cene padajo. Nisem še povedal? Saj je vseeno! V izgubo gre vse. Tebi tri kovače, dru-

gim pa po dva. Menda ne boš pustil. V resnici, ne morem več.«

Starec je zasopel.

»Tri kovače. V dolini sem delal vodnjake. Pet kovačev na dan. Hujše delo pa boljša plača. Ampak za tri kovače je tudi opeka prehuda.«

»Kakor hočeš,« se je prisiljeno zasmel Hrastar.

Umolknila sta. Župan je računal. Starec tudi. Eden za dobiček, drugi za kruh, ki je prav tisti hip zadišalo po njem iz hiše. Po mehkem kruhu, nekoliko rženem. Starcu se je zdelo tako.

»Veste,« ga je prešinilo, »trije bomo in zmeraj otepamo polento. Vsak dan nam dajte hleb črnega kruha. Vam je to malo, nam pa dosti. Hleb črnega kruha za vse tri.«

Hrastar se je zasmel. Hleb kruha. To je pet, šest dinarjev.

»Naj bo. Pa pridite ponj. Drugače pa kakor sem rekel.«

»V božjem imenu!« je zagodrnjal starec.

*

Belič je bil nekje z juga doma. Velika vojna mu je razbila poti. Dve leti ga je preganjala sreča po vseh bojiščih. Potem se je vrnil z laškega s prestreljeno nogo. Doma je zvedel, da so mu dvajsetletnega sina ubili. Rekli so, da je padel za domovino. Poslali so mu svetinjo, da bi jo imel namesto otroka. Vrgel jo je po tleh in zajokal. Kmalu potem mu je umrla žena od lakote in solza. Pustila je desetletno Maričko. Dekle je komaj zaživelo, pa je šlo služiti. Stari Belič je delal povesod in nikjer. Prišli so Lahi, pa se je pridušil, da je dosti, da so mu nogo prestrelili, glave mu ne bodo. Vzdignil se je čez mejo. Tudi Maričko je vzel s seboj. Pri gorjanskem kmetu v Javornikih jo je pustil, da bo delala za streho in kruh. Star je bil, a je hotel še živeti. Prikrito je upal, da bo nekoč drugače, lepše. Jeseni in spomladi je kopal vodnjake in popravljaval strehe, poleti je prihajal na Poljano k Hrastarju žgat opeko. Petkrat je že prišel, letos je šesto leto. Prvo leto je samo pomagal. Drugo tudi. Tretje leto je postal mojster. Dobil je še dva pomagača, delali so od zore do mraka. Pasje življenje, nekaj kovačev se je vendar prihranilo. Morda bodo za doto Marički.

Letos se je zapoznil. Pripeljal je že s seboj pomagača. Fant Frence je bil tudi nekje z one strani. Jeseni ga je našel v dolini. Prenočevala sta pri kmetu, kjer je služila Marička, in od takrat sta hodila skupaj.

»Beštja, nisem mislil, da si tak,« je zagodrnjal včasih Belič.

»Kakšen?« je plašno vprašal fant.

»Moči mi pešajo. Vse drugače primeš kot jaz.«

»Hm!« se je zamislil fant ...

*

Še enega delavca sta dobila. Pozno zvečer je prišel.

»Kaj robantiš?« se je shudil Belič.

»Ali bomo začeli?« je dejal prišlec vedro.

»Saj še ni dan. Šele od jutra si plačan.«

Fant je legel v kot na slamo in se godrnjaje smejal. Iz velike vreče je izvlekel harmoniko in jo nategnil. Pojoče je zaškripalo.

»Zaigraj!« je zaprosil Frence iz drugega kota.

»Počakaj! Hud bo! Jutri!« se je branil fant.

»Ne bo hud,« je mislil Frence in umolknil.

Novi je pravil, odkod je. S hribov je prišel. Jaka mu pravijo. Enkrat je že delal tu. Lani ga ni bilo. Mislil je, da mu bo oče izročil, pa noče. Bratu je dal, njemu pa pripisal delež. Ne bo dosti. Pravijo, da je zapravljal, pa ni. Včasih je vesel, zakaj bi ne bil? Harmoniko ima, vabijo ga sem in tja. Ampak zdaj ne pojde več. Nalašč ne. Nekaj bo zaslužil, nekaj je še od deleža. Pozimi se bo pa oženil.

Frence se je zamislil.

»Ali je lepa?«

»Lepa, hm!« se je pretegnil godec. »Dobra je.«

Stari Belič na drugem koncu je mislil na svojo Maričko. Dvajset let ima in bo brez dote ...

*

Delali so. Štirinajst dni je teklo od jutra do večera. Bolele so jih roke. Glinasta zemlja se jim je lepila po vsem telesu. Včasih je prišel pogledati Hrastar. Neprestano je priganjal. Belič je mirno odgovarjal, da ni živina. Nazadnje je zakuril. Župan je hodil štet in povpraševat. Ljudje čakajo. Imeti hočejo opeko. Belič se je smehljaj in dobrodušno nakladal na ogenj. Fanta sta se umikala županu in žvižgala.

Končno so odpeljali prvi voz.

»Zdaj ne bo več tako siten,« se je oddehnil Frence.

»Še bolj,« je zamolklo povedal Belič.

Tako je šel dan za dnem.

Ob deževnih večerih je vzel Jaka harmoniko in zaigral. Ob nedeljah sta se fanta spravila na vas. Domači so ju gledali postrani. Spila sta pol litra in se umeknila v opekarno.

»Pokazal bi jim!« se je ujezil hribovski.

»Res?« je rekel Frence. Tisti hip je mislil na Maričko in bi rad govoril z njo.

*

Frence je hodil vsak dan po kruh k Hrastarju. Tudi tisto jutro je šel.

Božidar Jakac: Litvanka. (Suha igla.)

Vrnil se je potrč, s sklonjeno glavo. Hripavo je povedal: »Ni kruha!«

»Kako da ne?« sta planila onadva.

»Ni ga. Porabili so ga zase. Goste so imeli. Menda je bil semenj včeraj.«

»To ne bo prav,« je zaklel Jaka.

»Narobe si slišal,« je nejevoljno obrnil Belič in potegnul z uvelo roko preko obraza.

»Prav sem slišal. Nikdar več ga ne bomo dobili. Hrastarja sem slišal, ko je rekel, da ga ne bo več dajal.«

Belič je molčal. Bridka ostrina mu je presekala srce. Takole na skrivaj se je zmeraj bal, da se bo kaj zgodilo. Nazadnje ni dosti tisti hleb kruha. Lahko bi ga plačali. Pa gre za več. Zmenili so se tako, ne sme biti drugače. Pravico je prelomil.

»Naj ga pa sam žre!« se je ujezil Jaka.

»Jaz tudi tako pravim. V želodecu mu bo obležal,« je počasi povedal Frence.

Belič je belo pogledal in zahropel:

»Hudiča, kaj vidva vesta! Danes kruh, jutri kovača. Ali je to pravica? Niti krompirčka si ne pustim vzeti, ne pa hleba!«

»Kaj pa hočete?« je zastokal Frence.

»K njemu pojdem!«

*

Hrastar je stal pred hišo, ko je prišel Belič.

»Kaj bo?« je vprašal hladno in gledal voznike, ki so prenašali tovore z vozov v skladišče.

Belič se je še bolj ukrivil in nerodno povedal.

»Zaradi kruha. Zmenili smo se za hleb črnega kruha. Ves čas smo ga dobivali do danes. Danes pa nič. In menda ste rekli, da ga nikdar več ne bomo.«

»Saj res,« se je obrnil Hrastar. »Zaradi kruha. Druga leta ste prestajali brez njega, boste še letos. Ne morem več, res ne morem. Pa kaj bi govoril, pustimo to!«

»Zmenili smo se,« je zaječal Belič.

»Kje imaš zapisano? Pa saj ga lahko kupite, vsak dan ga imam v trgovini. Belega, če hočete. Plačujem vam. Zapravite ne dosti. Streho imate zastonj.«

»Vraga!« je ušlo starcu, da je stisnil pesti.

»Pusti, kaj boš preklinjal! Hudo je na svetu. Strašno je treba delati. Za drugi teden bo treba pripraviti dva močna voza. Da ne boste lenarili! Za žeganje dobite hlebec belega.«

»Kje je še tisto!« je pomislil Belič.

Hrastar ga ni več poslušal. Pomeknil se je bliže k vozovom in kričal nad vozniki.

Belič se je veril na nebo in zemljo.

*

»Kaj zdaj?« je vprašal Jaka.

»Kruha ne bo,« je žalostno povedal Frence. Do te ure se niso dosti menili za tisti hleb. Kakor iz navade so hodili ponj in brez kake posebne nuje. Zdelo se jim je včasih celó, da je neumno hoditi vsak dan četrť ure daleč. Zdaj so se vsi trije zresnili. Pravico je nekdo udaril. Zaslužek jim odbija.

»To ne pojde kar tako!« je jezno vrgel Jaka v ogenj kol, ki je z njim brodil po žerjavici. Iskre so prasketajoče švignile v zrak.

»Prav res ne!« je potrdil Frence.

Belič se je zgenil. Vzdignil se je z zemlje in počasi in strupeno povedal:

»Pustili bomo, da ugasne.«

»Da ugasne?« sta ostrmela onadva.

»Seveda. On nam ne dá kruha, mi pa delali ne bomo.«

»Ni tako hudo,« je hotel ugovarjati Frence.

»Če danes ni, bo jutri. Kakor nam je danes vzel hleb, nam jutri vzame pet dinarjev, kovača.«

Strmeli so v ogenj. Rahel dim se je ustavljal pod ostrejšem. Nebo se je že nekaj dni pripravljalo k dežju. V dolgočasnem jutru so nekje daleč na cesti kričali včasih vozniki, drugače je vse molčalo. Opeka je včasih zaškripala. Ogenj bo ugasnil. Kaj pa potem? Hrastar mora imeti drugi teden opeko. Če je ne bo, bo hud.

»In kaj bomo delali?«

Jaka je zastrmel v starca.

»Čakali.«

»Počivali,« je po svoje mislil fant. »Pa dajmo!«

Drugo jutro je šel Jaka povedati Hrastarju, da bodo ogenj pogasili in nehali z delom, če ne dobijo kruha.

»Tepci!« je zaklel Hrastar in vzdignil palico. »Drugačnega kruha vam bom dal!«

Jaka se je vrnil in privriskal v opekarno:

»Štrajkamo!« *

Kruha ni bilo ne tisti ne drugi dan in ogenj je ugasnil.

Prvi dan so ležali. Baraka je bila že polomljena. Ponoči tega niso opazili, tisti dan so prešteli vse luknje. Plašno in narahlo je pljuskal zunaj dež. Počasi je namočil gnilo streho in je začelo kapljati na ležišča. Frence se je prvi godrnjaje vzdignil in šel iskat desek, da bi popravil streho. Jaka se je smejal:

»Pusti, lilo bo, lilo!«

Belič je tiho ždel v kotu. Včasih se mu je zadelo, da se je pre naglil. Saj je skoraj smešno, upirati se Hrastarju. Bogatin se ne bo upognil. In tujcu posebno ne.

Ves dan so ležali. Proti večeru je dež ponehal. Takrat se je Jaka zbudil in izvlekel harmoniko. Sedel je na tnalno in jo raztegnil.

»Zdajle bo pesem,« se je spomnil Frence.

Res je zavriskalo. Pa ne za dolgo. Vedno počasneje so se pregibale roke, drobile poskočnico, umirale v žalostinko. Nazadnje se je fant razjezil in vrgel harmoniko po slami.

»Hudiča, ne morem!«

Pogledala sta ga oba neverno. Belič je zagodrnjal.

»Ko je pa tako vreme,« je popravil fant.

*

Tisto noč je Beliča prvič prijelo. Ostro ga je zbadalo v drobno. Niti ležati ni mogel več. Sključen je čepel na ležišču in stokal. Fanta sta nekaj časa poslušala, potem sta prižgala luč in zakurila. Skuhala sta starcu čaja, pa mu ni pomagalo. Nemirna sta dremala pri njem.

Proti jutru je bolniku odleglo.

Drugi in tretji dan sta bila neizrečeno pusta. Fanta sta hotela na polje, a je deževalo. V baraki je ječal Belič. Menjavala sta se in stala vsak nekaj časa pri njem. Starec je hropel in klical Maričko.

Tudi Frence je želel, da bi bila tukaj.

Tretji dan se je pripeljal Hrastar. Ustavil se je pri kupu opeke, naslonil nanj kolo in si vse ogledal. Jaka je stal med vrati in žvižgal.

»Ne delate?« je siknil župan.

»Štrajkamo!« se je uporno zasmel Jaka. »Kruha nam dajte!«

Hrastar je zagorel in odšel.

»Mislim, da sem mu prav povedal,« je prišel Jaka praviti Frencetu, da je bil Hrastar tukaj.

*

Četrto jutro se je zjasnilo. Frence in Jaka sta stopila na prosto in zadovoljno zasopla. Ko sta se pa ozrla po poti, sta se začudila. K opekarni so prihajali ljudje.

»Kaj pa to?« se je zgenil Frence.

»Konec je,« je rekel grenko Jaka.

»Kako?«

»Videl boš.«

Hrastar se je približal in suho vprašal: »Kje je stari?«

Frence je zardel, Jaka je pa malomarno povedal: »Bolan je!«

»Za devet dni sem vam dolžan. Tukaj imate. In da mi do jutri izginete.«

Položil je na zaboj tri kupčke bankovcev. Frence in Jaka sta se stresla.

»Štrajkamo,« se je nasmehnil Frence.

»Pa ste prav našteji?« je strupeno rekel Jaka.

Hrastar ga je ostro pogledal in se obrnil k ljudem, ki so stali za njim:

»Vi pa takoj začnite!«

Nato se je okrenil in odšel. Fanta sta zaškripala in omahnila v barako.

»Konec je!« sta razodela Beliču.

»Slišal sem,« je ječal starec. »Moralo je priti tako. Pravice pa ne pustimo, ojej!«

Skozi polomljena vrata je stopil mož.

»Ti, Lovriček!« se je nasmehnil Belič.

»Ne zameri, da ti kruh odjedam. Pome je prišel. Otroke imam in lačni so.«

»In kruh, hleb kruha, ali vam ga je dal?«

»Nekaj je govoril,« je goltal Lovriček, »nisem vsega razumel in natanko se nismo domenili.«

Belič je gledal v strop. Dolgo je gledal. Gnile deske so se svetile od mokrote. Nenadoma se je vzdignil: »Proč! Proč! Pelji me, Frence!« — — —

Jaka je tiho vzel harmoniko in se odpravil čez polje.

*

Nad Peščenikom se je ustavila dvokolnica. Vlekel jo je France. Nanjo je bilo privezanih nekaj zabojev in med njimi je ležal stari Belič.

»Po klancu vozi počasi, France!« je šepetal.

Fant se je ozrl. Za njim je umirala široka dolina. Za belo vasjo je sivela sredi zelenega polja opekarna. Prav tisti hip se je vzdignil od nje rahel oblak dima.

»Prižgali so!« je rekel Belič in mislil na pravico, ki je ni.

Fant je molčal. Bil je lačen. Mislil je na hleb črnega kruha.

Z V O N

Jules Lemaitre / Prevel K. Dobida

Mala fara Lande-Fleurie je imela star zvon in starega župnika.

Zvon je bil tako močno počen, da se je zvočenje čulo kakor kašelj stare ženice; takó ga je bilo težko poslušati, da so postali kmetje in pastirji po polju kar otožni.

Župnik Coirentin je bil še čil navzlic svojim pet in sedemdesetim letom. Imel je čisto otroški obraz, ves zguban, ves rožnat in obdan z belimi lasmi, ki so bili podobni povesmom, katere so predle vrle ženice v vasici Lande-Fleurie. In njegove ovčice so ga ljubile, ker je bil res dobrodušen in usmiljenega srca.

*

Ker se je bližal čas, ko bi bil župnik Coirentin moral obhajati petdesetletnico mašniškega posvečenja, so mu sklenili farani pokloniti znamenit dar, da takó proslave obletnico.

Vsi trije ključarji so na skrivaj pobirali po hišah, in ko so zbrali sto cekinov, so jih nesli k župniku in ga prosili, naj stopi v mesto in sam izbere nov zvon.

»Ljubi moji,« je rekel župnik Coirentin, »dragi otroci moji... gotovo je sam ljubi Bog... tako rekoč... tako nekako...« In nič več ni mogel spregovoriti, tako je bil ginjen. Samo mrmljal je še: Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace — sedaj odpusti, Gospod, svojega hlapca...

*

Drugi dan je šel župnik Coirentin kupit zvon. Moral je iti peš dve miljavi prav do vasi Rosy-les-Roses, kjer se je ustavljala pošta, ki je vozila v mesto Pont-l'Archevêque, ki je bilo glavno mesto pokrajine.

Vreme je bilo lepo. Na obeh straneh ceste je žuborelo v soncu življenje dreves, ptičev in ko-

ristnih in prijetnih rastlin. In stari župnik, kateremu je bodoče lepo pritrkavanje že polnilo glavo, je veselo korakal in hvalil Boga kakor sveti Frančišek, ker je bilo vse stvarstvo tako radostno.

Ko je bil že blizu vasi Rosy-les-Roses, je zagledal ob cesti izprežen glumaški voz. Nedaleč od voza je ležalo na tleh staro kljuse in vse trdo že molilo od sebe vse štiri. Rebra in ostre kosti na križu so prodirale skoraj oguljeno kožo, iz nozdrvi se mu je bila vlila kri in glava je bila neznansko velika. Oči so gledale z belim.

Star mož in starka, oblečena v čudne cunje in rožaste, od večnega krpanja čisto zgrbančene majice, sta sedela na robu jarka in jokala nad starim poginilim konjem.

Petnajstletno dekle je skočilo iz jarka in steklo župniku naproti:

»Vbogajme, gospod župnik, vbogajme prosim!«

Imela je hripav in obenem prijeten glas in je ponavljala prošnjo kot cigansko pesem. Dekle je imelo kožo kakor sveže ustrojeno usnje in ni imelo na sebi nič drugega kakor umazano srajco in rdeče krilo. Imelo je pa zelo široke, črne zenice z gostimi trepalnicami in ustnice kakor zrele črešnje hrustavke. Po rjavih lakteh je imela z iglo v kožo vrisane modre cvetice in bakren obroč ji je zadrževal lase, ki so ji kakor pahljača padali po obeh straneh suhega obrazka, prav tako, kakor je videti na egiptovskih podobah.

Župnik je zadržal korak in potegnil iz denarnice desetico. Ker je pa srečal z očmi pogled dekleta, se je ustavil in jo je pričel izpraševati.

»Brat«, je razlagala, »je zaprt, ker so rekli, da je ukradel kokoš. On je zaslužil, da smo mogli živeti, in zdaj že dva dni nismo nič jedli.«

Župnik je spravil desetico v denarnico in potegnil iz nje srebrn novc.

»Jaz znam vse glumaške umetnije,« je nadaljevala, »mati pa ljudem prerokuje. Toda ne pusté nas, da bi izvrševali našo obrt po mestih in vaseh, ker smo prerrevni. In zdaj, poglejte, nam je še konj poginil... Kaj bo vendar z nami?«

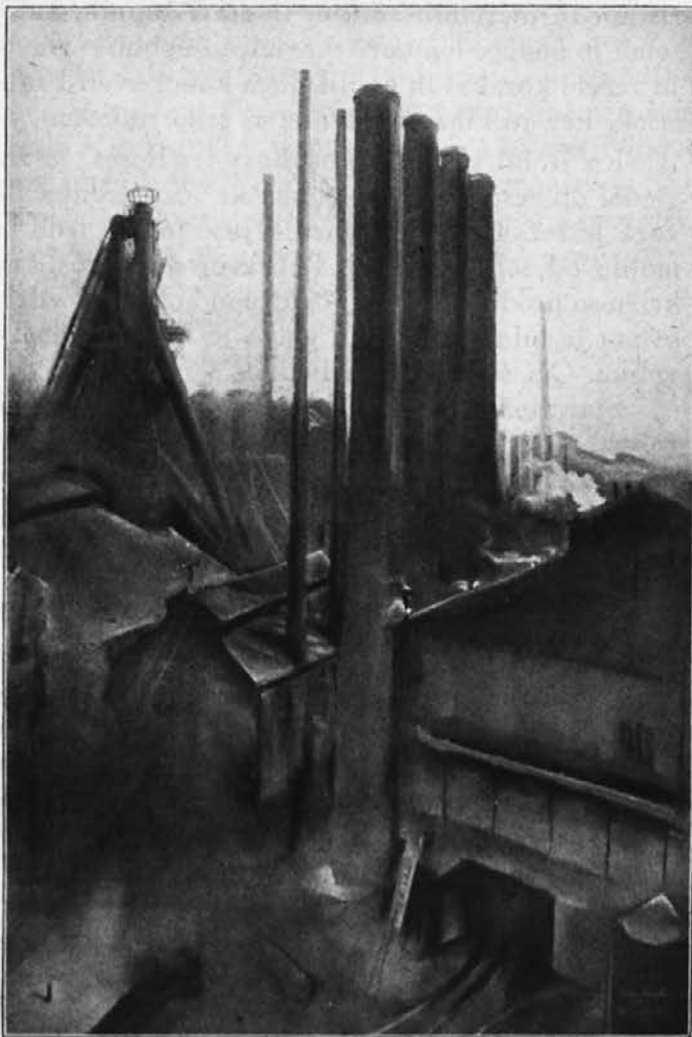
»Ampak,« je vprašal župnik, »kaj ne bi mogli najti nikjer na kmetih dela?«

»Ljudje se nas boje in mečejo kamne za nami. Potem pa: saj se tudi nismo naučili nobenega dela! Mi ne znamo nič drugega kakor naše glumaške umetnosti. Če bi imeli konja in vsaj malo denarja, da se oblečemo, bi že še živeli od naše obrti... Toda tako nam ostane samo še smrt.«

Župnik je vteknil srebrnik v denarnico.

»Pa ljubiš Boga?« je vprašal.

»Ljubila ga bom, če nam pomaga,« je dejala dekle.

Božidar Jakac: Jeklarne v Newburgu pri Clevelandu. (Pastel.)

Župnik je začutil, da mu visi za pasom vrečica, v kateri je bilo sto zlatnikov, katere so zbrali farani.

Prosjačica ni odmeknila oči od pobožnega duhovna, teh svojih ciganskih oči, ki so jih bile zgolj zenice. Vprašal je še naprej:

»Si pridna?«

»Pridna?« je rekla ciganka vsa začudena, ker ni razumela.

»Reci: Moj Gospod, ljubim te.«

Dekle je obmolnilo in solze so ji zalile oči. Župnik si je odpel gumbe na halji in izvlekel debeli mošnjiček, ki je bil poln denarja.

Z opičjo kretnjo je ciganka ulovila mošnjiček in rekla:

»Gospod župnik, ljubim vas.«

In odhitela je k starima dvema, ki sta še vedno nepremično jokala nad poginilim konjem.

*

Župnik je nadaljeval pot v Rosy-les-Roses in je premišljeval, v kako veliki revščini pusti Bog, da živi mnogo njegovih stvari. Prosil ga je, naj

razsvetli cigančico, ki očitno ni bila vzgojena v veri in ki morda ni bila niti krščena.

Tedaj se je spomnil, da nima več pomena hoditi v Pont-l'Archevêque, ko nima več denarja za zvon. Obrnil se je in šel proti domu. Komaj je mogel razumeti, kako je bil mogel dati neznani beračici, preprosti glumačici, tako silno vsoto, ki niti njegova ni bila.

Pospešil je korak in upal, da zagleda ciganko. Toda ob cesti ni bilo nikogar več razen poginilega konja in izpreženega voza.

Premišljeval je, kaj je prav za prav storil. Brez dvoma je hudo grešil: zlorabil je zaupanje faranov, poneveril izročeni mu denar, zagrešil nekakšno tatvino.

In z grozo je v nejasnih oblikah zagledal posledice svoje krivde. Kako naj jo prikrije? Kako jo popraviti? Kje naj vzame drugih sto zlatnikov? In še tole: kaj naj odgovori tistim, ki bi ga spraševali? Kako naj pojasni svoje ravnanje?

Nebo se je zagnilo. Drevesa so se v svojem ostrem in grobem zelenilu očrtavala na svinčeno-sivem obzorju. Debele deževne kaplje so padle. Župnik Corentin je globoko občutil vso žalost stvarstva.

Ne da bi ga bil kdo opazil, se mu je posrečilo vrniti se v župnišče.

*

»Ste že nazaj, gospod župnik?« je vprašala kuharica, stara Skolastika. »Torej niste šli v Pont-l'Archevêque?«

Župnik se je zlagal:

»Zamudil sem poštni voz v Rosy-les-Roses... grem pa kdaj drugič... Ampak, čuj, ne povej nikomur, da sem se že vrnil.«

Prihodnji dan ni bral maše. Zaprl se je v sobo in ni se upal iti niti na vrt sprehoditi se.

Toda naslednji dan so ga prišli iskat, da bi šel dejat v poslednje sveto olje bolnika v selu Clos-Moussu.

»Gospod župnik se še ni vrnil,« je rekla služkinja.

»Skolastika se moti, tu sem,« je rekel župnik Corentin.

*

Ko se je vračal iz vasice Clos-Moussu, je med potjo srečal enega izmed najbolj pobožnih faranov:

»No torej, gospod župnik, ste srečno potovali?«

Župnik se je v drugič zlagal:

»Izvrstno, dragi prijatelj, izvrstno.«

»Pa zvon?«

Župnik se je znova zatekel k laži. Ojoj! Saj jih kmalu ne bo mogoče več šteti!

»Prekrasen, ljubi moj, prekrasen! Dejal bi, da je iz čistega srebra. In kako mil glas ima! Samo da se ga s prstom dotakneš, pa zveni tako dolgo, da kar konca ni.«

»In kdaj ga bomo videli?«

»Kmalu, dragi moj, kmalu. Ampak najprej je treba vrezati v zvon ime, na katero bo krščen, pa ime botra in botrice in nekaj stihov iz svetega pisma... In prav zares, za to je treba časa.«

*

»Skolastika,« je dejal župnik, ko se je vrnil domov. »Kaj če bi prodali naslanjač, stensko uro in omaro, ki je v moji sobi, kaj misliš, bi li dobil za to sto zlatnikov?«

»Kvečjemu kake tri cekine, gospod župnik, kajti, ne zamerite, vse vaše pohištvo ni vredno mnogo več.«

»Skolastika,« je povzel župnik, »nič več ne bom jedel mesa. Meso mi nič dobro ne dé.«

»Gospod župnik,« je odvrnila stara gospodinja, »vse skupaj ni nič kaj prav in gotovo imate nekaj... to traja že od dne, ko ste odšli v Pont-l'Archevêque. Kaj se vam je zgodilo?«

Toliko časa je tiščala vanj z vprašanji, da ji je nazadnje vse povedal.

»Ah!« je rekla, »temu se prav nič ne čudim. Vaše dobro srce vas bo pogubilo. Ampak nikar se ne skrbite, gospod župnik, bom že jaz razložila zadevo ljudem, dokler ne zberete drugih sto cekinov.«

*

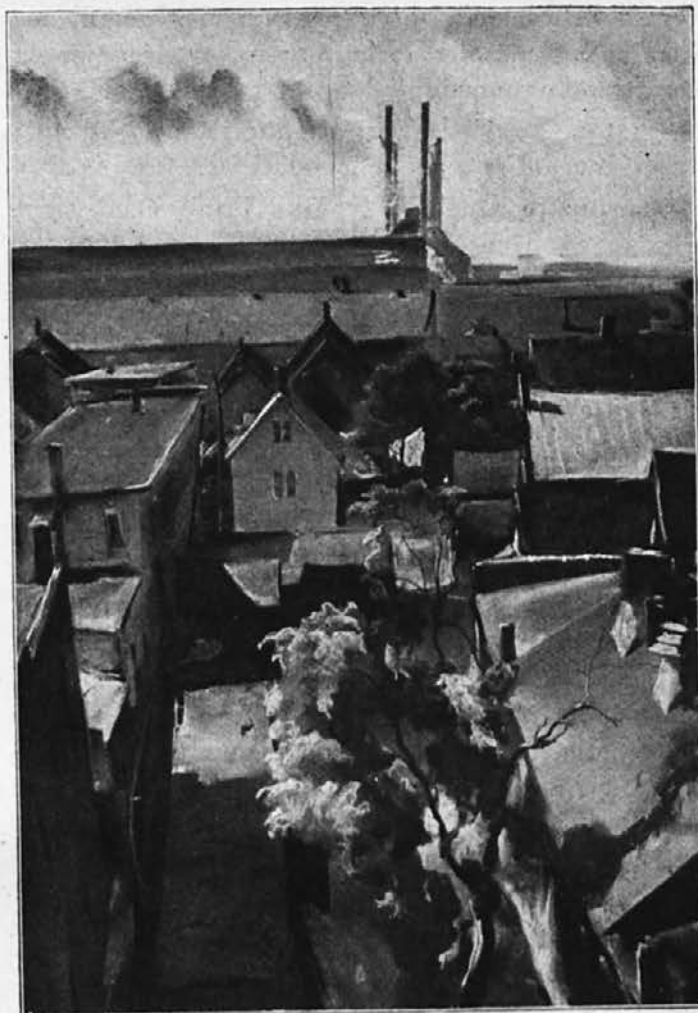
In tako si je Skolastika izmišljevala zgodbe, katere je pripovedovala vsakomur, ki je bil prišel: »Ko so zavijali novi zvon, se jim je ubil in treba ga je preliti. Ko je bil zvon prelit, se je spomnil gospod župnik in ga je poslal v Rim, da ga blagoslové naš sveti oče papež, to je pa silno dolga pot...«

Župnik je pustil, da je Skolastika tako govorila, sam pa je postajal od dne do dne bolj nesrečen. Zakaj ni si očital samó svojih lastnih laži, čutil je, da je odgovoren tudi za laži Skolastike. In vse to je s poneverbo denarja župljanov vred tvorilo na vse zadnje neznansko mero grehov. To breme ga je zmerom huje tiščalo k tlom in polagoma mu je prstena bledica izpodrinila s shujšanih lic rdeče rože nedolžne in čile starosti.

*

Že davno je minil dan, ki je bil določen za praznovanje petdesetletnice župnikovega duhovništva in za krst zvona. Prebivalci vasi Lande-Fleurie so se zaradi tega odlašanja vedno bolj čudili. Širile so se že govorice...

Strnili so se zoperniki vrlega duhovna. Kadar je šel po cesti, je vselej nekaj klobukov ostalo na

Božidar Jakac: Slovenska naselbina v Clevelandu. (Pastel.)

glavah in mimogrede je slišal sovražno mrmranje. Pa ubogega, pobožnega moža je začel težiti kes. Vse bolj je spoznaval veličino krivde. Občutil je zaradi nje najbridkejše kesanje; in vendar, pa najsi se je še tako trudil, do popolne skesanosti le ni mogel priti.

To pa zato, ker je čutil, da je dal ta nepremišljeni dar, miloščino, storjeno s tujim denarjem, kakor zoper voljo in ne da bi imel možnost, o njej sploh kaj razmišljati. In govoril si je tudi, da je utegnila biti ta nespametna miloščina za nevedno dušo ciganskega dekleta najlepše božje razodetje in pričetek notranjega razsvetljevanja. In venomer je znova videl pred seboj oči male glumačice, ki so bile tako črne, tako mile in polne solzá...

Vendar sčasoma je tesnoba kesanja postajala že neznosna. Samó s tem, da je trajala, je rasla krivda. Nekega dne, ko je dolgo časa ostal zatopljen v molitev, je sklenil, da se razbremeni svojega greha na ta način, da se ga izpove javno in pred vsemi župljani...

*

SOVEKARSKA RAZPOVRST
ŽIVALI

Dr. Janez Plečnik

Naslednjo nedeljo je po evangeliju stopil na prižnico in bolj bled in bolj trd od vzvišenejšega napora kakor mučeniki v areni je začel:

»Dragi bratje, dragi prijatelji moji, dragi otroci, moram se vam izpovedati!...«

Ta hip je zapelo v zvoniku jasno, čisto, srebrno in zvonjenje je napolnilo staro cerkev... Vse glave so se obrnile in šepet začudenja je spreltel klopi vernikov.

»Novi zvon, novi zvon!«

*

Se je zgodil čudež? In je poslal sam Bog po angelih novi zvon, da reši čast svojega usmiljenega služabnika?

Ali pa je morda Skolastika šla in zaupala zadrego svojega starega gospoda tistima dvema ameriškim gospema — saj se spominjate, kajne? — Suzi in Betini Percival, ki sta stanovali v prelepem gradu, tri milje vstran od Lande-Fleurie, in sta te dve odlični gospe uredili vse, da sta pripravili župniku Corentinu to prijetno presenečenje?

Naj bo, kakor hoče, ljudje iz Lande-Fleurie niso nikdar zvedeli, česa se jim je hotel župnik Corentin izpovedati.

UTRUJEN ČAS

Igraje zagrebel sem prstke v zemljico našo,
potem sem jih dvigal spet k soncu
in gledal neba sem modrino:
iz dalje obzorje
vame je zrlo mehkó.

Oj, to je sličica mojih mladih dni!

Zdaj včasih se vrnem v tisti svoj kraj.
Lučke prižigam ob oknu in gledam daleč nazaj:
Morda prav takrat moj očka je umrl,
ko v neba modrino smehljaje sem zrl.

Da, moj očka je umrl in z njim je umrla mladost.
Zdaj sem samo še veter, ki v teh jesenskih dneh
se dviga
in spet pada, da v lesovih zaječi vejevje,
in slednjič ga tiho obzorje vame vtopi.

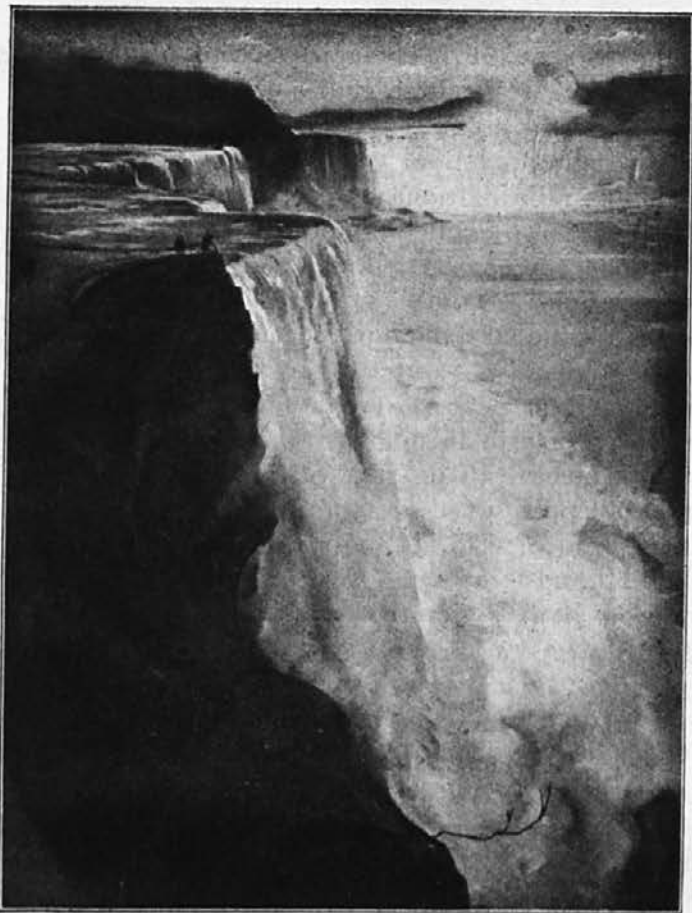
Joško Jurač.

Število živali je nepregledno. Neke živali so si močno podobne, neke pa si niso kar nič podobne. Muha je močno podobna muhi, je še dobro podobna ubadu, je manj podobna komarju, ni podobna ribi, je bolj podobna raku nego ribi, pa kar ni podobna morskemu ježku. Nevednják bo presodil morskega ježka prej za zasuhotén sad pravega kostanja nego za žival. Vedívi sodi drugače: morski ježek se giblje, jé, pije, ima usta, ima danko, diha, vidi — morski ježek je torej žival. Morski ježki so samci, so samice; samice ležejo jajca; samice nekih morskih ježkov valé na jajcih; samice nekih morskih ježkov rodé žive mladiče. Pa: morski ježek je torej le podobnejši muhi nego zasuhotenemu sadu pravega kostanja; prištetli bomo torej morskega ježka med živali in ne bomo ga uvrstili med rastline.

Psi so kaj raznoliki. Volk, ruski hrt, kóder, jazbečar in dodajmo še lisico, so si močno podobni le, ker v e m o, da se med seboj plodé in da potomci so kar vedno le psi, oziroma spolovnjaki (Blendlinge). Hyrtl je bil velik anatom; in Hyrtl zatrjuje, da mu je opazovanje raznolikih pasjih grodij kar trapljivo: tolika razlika med grodji in vendar — vsa grodja so od ene živalske vrste, so od p s o v!

Postavimo še: galeb in povodno letalo (hidroplan) sta si močno podobna, vsaj prav res podobnejša, nego je galeb podoben galebjemu jajcu. Vsa ta podobnost pa se prevrže pri bližjem ogledu. Mi smo, ki storimo letalo; galeb je, ki zleže galebje jajce in — galeb je, ki je — po nekem valilnem času — v (galebjem) jajcu. Galeb je torej podobnejši galebjemu jajcu nego letalu: saj menda ne bomo razpeli jajčje lupine kot bistveni prepažek med odraslim galebom in galebom v jajcu. (Primeri Mladiko 1931, št. 11, točka 18.)

Sesavci rodé žive mladiče — govorili smo o stókarjih —, pa neke ribe (chondropterygii, morski somi, volki, psi) rodé tudi žive mladiče, pa somi so torej — v tej točki — podobni sesavcem. — Kiti so povsem ribje oblike: nimajo udov ob trupu in imajo plavute in — kiti rodé žive mladiče; pa kiti so torej močno podobni somom. — Kiti kar nič niso podobni konju, kravi, psu, slonu, opici. Toda: somov mladič že koj po rojstvu lovi ribe, kitovka (samica od kita) pa doji mladiča (nekam) eno leto. Pa: kit in som si torej nista prav nič podobna in

Božidar Jakac: Niagarski slapovi. (Pastel.)

so si kit pa konj, krava, pes, slon, opica dobro podobni. — Kit je ribje oblike in som je ribje oblike; kit živi vse življenje v morju in som živi vse življenje v morju — podobnost je torej prav velika. Som ima škrge pa živi tudi celo ne le vse življenje v morju; kit pa ima pljuča in mora (v presledkih) nad vodo, da se nadiha; som in kit sta torej prav različna.

Porazvrst živali po telesnih podobnostih je torej skoraj nemogoča; vsaj mogočno prepletano zahomotana bi bila. *

Ločevamo odraslo žival od mladiča; mladič pred rojstvom ima ime zarodek (embryo; fetus).

Mladiči so časih dokaj podobni staršem, časih so jim povsem nepodobni; mladiči »višjih« živali pa nikdar niso prav taki, kot so starši. Mladiči postajajo in postanejo taki, kot so starši, šele ob potekanju časa. Pravijo: telo mladiča se razvija. Saj vemo: mladiči od sesavcev (po večini) nimajo zob — zobje se jim šele »razvijejo« ob potekanju časa; mladiči so (navadno) goli — tako mladič ježa, ki je bel, je nežne kože in nima igel; mladiči so manjši od odraslih; spomnimo se še dvoživk in vsega, kar smo rekli o premenjaštvu. Mladiči so torej drugačni nego starši.

Rekli smo — skušnje učé, da je trditev resnična: vsaka žival nastane iz ene (same) celice. Pravimo tej celici vznikna celica; pravijo tej celici tudi jajčna celica, zarodna celica (prof. Jensenko), jajce, jajčece. Tudi kokošje jajce je le ena (sama) — mogočno velika — vznikna celica.

Vzrnikna celica (»višje« živali) nima kar nič od oblike mladiča ali odrasle živali; vznikna celica se torej — pravijo tako — šele spremeni, se šele razvije v žival. Vemo, kako se godi to: vznikna celica se razpolovini pa nastane dve celici iz vznikne celice; iz le-teh dveh celic nastanejo štiri — osem — šestnajst — — celic; neke — današnjemu naravarju le malo znane — sile zlagajo in uvrščajo nove celice ob prejšnje tako in toliko časa, dokler oblika nove živali ni zgrajena, dokler nova žival ne nastane, dokler se žival ne zgodnjá. Nastajanje živali traja — vsakdanja skušnja uči to — nekaj ur, nekaj dni, nekaj tednov (kokoš), nekaj mesecev (veliki sesavci). Pa je jasno, da je zarodek od začetja do mladiča in do polnega zgodnjanja drugačen vsak dan, da, vsako uro: zarodek (embrijo) se torej neprestojno spreminja.

Rekli smo — skušnje učé resničnost te trditve —, da neke živali so kar le celice-samotnice (govorili smo o amêbah); dodajmo, da neke živali so le skupki nekaj celic, ki so zbrane v óblice; govorili smo še o votlakih (celenteráti) in smo povedali, kako votlaki nastajajo, kako se votlaki razvijajo. — Pravijo: amêbe (in žlahta) so najmanj »razvite«, so naj»nižje« živali, in pravijo: votlaki so »bolj razvite«, so »višje« živali. Pravijo še: črvi so bolj »razviti« od votlakov; raki in zaželke so bolj »razvite« (»stojé višje«) od črvov; mehani so bolj »razviti« od zaželek; ribe so bolj »razvite« od mehanov; dvoživke so bolj »razvite« od rib; plazivci so bolj »razviti« od dvoživk; ptiči so bolj »razviti« od plazivcev; sesavci so bolj »razviti« od ptičev. Pravijo vse to, ker skušnje kažejo, da amêba (in žlahta) nastane prav »enostavno« iz amêbe, da ima zarodek pri votlakih bolj zahomotan razvoj, da je razvijanje zarodka pri črvih še bolj zahomotano, da je razvoj zaželke še in še bolj zahomotan, da je pri mehanih še, še in še bolj zahomotan in da je zahomotava pri vretenčarjih bolj in bolj zapletena, in to sledeč vrstnemu redu: ribe, dvoživke, plazivci, ptiči, sesavci; takó torej, da je razvoj (zarodka) ribe manj zapleten od razvoja dvoživk, da je razvoj dvoživk manj zapleten od razvoja plazivcev itd. Sledijo temu in govore o »nižjih« in o »višjih« živalih; pa je amêba (oziroma celica-samotnica) najnižja (nam znana) žival, pa so votláci »višji« od amêbe, črvi so »višji« od votlakov, člénarji (raki in zaželke)

so »višji« od črvov, mehani so »višji« od členarjev, ribe so »višje« od mehanov, dvoživke so »višje« od rib, plazivci so »višji« od dvoživk, ptiči so »višji« od plazivcev, sesavci so »višji« od ptičev; sesavci so torej — tako govore — najbolj zahomotano se razvijajoče, so najbolj »razvite«, so »najvišje« živali.

Naravarji menijo in pravijo torej takole: živali (oziroma njih udi) se razvijajo do precéj raznotero »visoke« stopnje zahomotanosti, in naravarji torej še pravijo: sorodne (»podobne« in »ene vrste«) so tiste živali, ki se njih zarodek do iste »višine« razvije.

Še eno razložno primero; opozarjam pa, da primera šepa. Vzamem les in železje (živ = protoplazem vznikne celice). Premenim les in železje v kolo s platiščem, špicami, pesto. Les in železje se je »razvilo« torej v kolo. Storim dve taki kolesi in ji spojim s (prečno) osjo: pa se je kolo »razvilo« v vozilo, se je »razvilo« v kola na dva kotača. Pritrdim na os dva kóla, pa imam smuko (šlaf), pa je dvokolesnica postala sprednja prema in vse skupaj (smuka) je »više« razvita od dvokolesnice. Storim še zadnjo premo, zvežem jo s soro na sprednjo, pa imam štirikolesen voz, ki je tudi »više« razvit od dvokolesnice. Danes ne maramo razkladati šantave dele le-te primere, ki pa vendarle jasno razloži, kaj naravar imenuje »više«, kaj bolj »razvito«. Umevno je sedaj še to, da pravimo: ožje »sorodstvo« vlada med kolesom, dvokolesnico, samotežnico, vozom, nego vlada med kolesom in sanmi, dasi so sani tudi iz lesa in železja (živ vznikne celice) in dasi so sanice (sanišča, smuči) tudi — prav kot kolo — (deloma) pognjene in torej (deloma) spominjajo na kolesa.

Opazovanja kažejo še tole: vse živalske vrste (amêbe, votlaki, mnogostrane živali, črvi, členarji, mehani, ribe, dvoživke, plazivci, ptiči, sesavci) pridejo iz (ene) vznikne celice; vsaka žival »nastane« iz vznikne celice; vznikne celice so seveda kaj mnogolične: pomisli le na razliko med kokošjim jajcem in žabjo ikro. Vse živali so si torej podobne v tej točki (I).

Amêba se deli, se razpolovini in se pomnoži s tem: mati in hči gresta koj vsaksebi, pa torej dve amêbi nastaneta iz ene. — Votlaki so zloženi iz dosti celic in vemo, da (skoraj) vsaka celica votlaka je tudi vznikna celica; celica, ki se odruši od votlakovega telesa, se deli, se množi, le da mlade celice ostanejo druga ob drugi, da so prirasle druga ob drugo, da se zberó v kepico, da kepica postane votla óblica, da se óblica vštuli:

mlad, nov votlak je nastal. — Vse ostale živali (mногоstrane, črvi, členarji, ribe, dvoživke, plazivci, ptiči, sesavci) so tudi zloženi iz dosti celic, pa so le nekatere teh celic vznikne; ostale celice so zbrane v ude: v prebavila, v dihala, v gibala, v čutila oziroma čuteže. Vznikne celice teh živali so torej celice-samotnice, so torej nekam podobne amêbam. Vznikne celice teh »višjih« živali se delé, se množé, so prirasle druga ob drugi, kepica celic nastane torej, votla óblica nastane, votla óblica se vštuli, »votlak« nastane. »Votlak« pa ne ostane »votlak«; votlak se še nadalje razvija in mnogostrana žival, ali pa črv, ali pa členar, ali pa riba, ali pa dvoživka, ali pa ptič, ali pa sesavec postane iz njega; ta votlak se razvije torej v to ali ono žival, če je vznikna celica bila od te ali one živali; torej votlak se »razvije« v žival, ki je taka, kot so bili starši. Pravijo torej: vse »višje« živali so si podobne v tem, da votlak nastane iz njih vznikne celice v neki dobi razvoja. (II.) Označili smo obliko (!) votlakov tudi kot »gástrulo« — pa pravijo torej: vse živali imajo obliko »gástrule« v neki dobi svojega življenja.

Te živalske »gastrule« se spreminjajo, se »razvijajo«, udi poganjajo v njih in poganjajo ob njih trupu: morski ježek postane iz gastrule morskega ježka, črv nastane iz (jajca oziroma) gastrule črva; tako tudi pri členarjih, pri ribah, pri dvoživkah, pri plazivcih, pri ptičih, pri sesavcih. Nad vse čudne stvari so pa opazne v nadaljnjem razvoju (preminjanju) gastrul, torej v razvoju zarodka po dobi gastrule.

Oglejmo si na urno roko neke teh sprememb.

Vemo: žaba se razvije iz (žabjega) jajca (žabje ikre). Žabje jajce se deli, gastrula nastane iz njega, paglavec nastane iz gastrule. Žabji paglavec — torej žabji zarodek (embrijo, fetus) ima nekaj (3) škržnih rež ob straneh grla, on ima škrge ob režah in — ta paglavec ima tudi pljuča, škržne reže in škrge so povsem v skladu z življenjem paglavca — saj paglavec je vódenska žival, in vódenske živali imajo škržne razporke in škrge za dihala. Paglavčeve škrge so iz početka dobro opazne; pozneje (ob nadaljnjem »razvoju«) pa nastane loputasta kožna guba pred škrkami, guba raste, guba sili čez škrge, (zadešnji) rob gube končno prirasle ob kožo trupa — pa odtod dalje voda ne more več iz paglavčevih ust skozi škržne razporke in škrge postanejo nepridno dihala in — paglavec mora na kopno, mora dihati s pljuči; paglavec postane iz vódenske pozemna (pozračna) žival — paglavec se spremeni v žabo.

Tudi ptičje jajce je vznikna celica in ptič je žival, ki se »razvije« iz ptičjega jajca. Kako?

Ptičja vznikna celica (ptičje jajce) se deli — se množi; množina celic nastane iz vznikne celice; ta množina celic je zbrana v skupek; skupek se povotli (wird hohl) in postane votla óblica; votla óblica se premeni v gastrulo (v votlaka); ptičja gastrula se preminja ob nadaljnjem razvoju prav tako kot žabja. Ptičja gastrula dobiva torej ude: celice se delijo in množijo pa se zberejo v glavo, se zberejo v rep, v srce, v želodec, v jetra, v ledvice, v ude ob trupu pa — tudi v diha la. Ptič je pozemna (pozračna) žival pa diha torej s pljuči, pa bi človek torej mislil, da bo natura zastavila pljuča pri zarodku od ptiča. Pa ni tako: natura zastavi najprej škržne reže in škrge pri zarodku od ptiča; natura pozneje zaliže te škrge in kar le vnanji sluhovod je, ki spominja na škržne reže; natura zaliže torej škrge in nato šele zastavi pljuča razvijajočega se ptiča. Ptičji zarodek se preminja, se razvija do neke dobe tako kot žabji zarodek. Ptičji zarodek (embrijo) je torej nekaj časa podoben žabjemu in postaja šele pozneje ptič. — Kit je ribjega telesa, kit živi neprestojno v vodi tako kot ribe, pa diha kit s pljuči. Človek bi sodil, da pljuča niso kitu v popoln prid; kit diha s pljuči, pa mora v presledkih (50') nad vodo, da se nadiha zraka; boljše bi se zdelo nam, ko bi kit imel škrge in bi neprestojno mogel vztrajati ne le v vodi, temveč tudi pod vodo. Zarodek (embrijo) od kita ima tudi res nekaj časa škrge in je (v tem) podoben zarodku od ribe; škrge kitjega zarodka pa zginjajo in zibnejo; pljuča se razvijejo v kitjem zarodku, pa se zarodek razvije v kita, v sesavca. Kit ima plavute in nima (pravih členastih) udov ob trupu — natura pa vendarle zastavi (zadešnje) ude ob trupu pri zarodkih nekih kitov; ti udi kesneje povsem zginejo. Torej kit se razvija do neke dobe v štirinožca (dvonožca), potem pa kit postane (po obliki telesa) riba, ostane pa sesavec po dihanju in po ploditvi. — Kar splošno velja: vsi sesavci imajo škržne reže in škrge v neki dobi zarodkovega razvoja; natura zastavi torej organe, ki jih odrasla žival ne rabi — časih tudi ne potrebuje. Pravijo torej: neka (razvojna) sorodnost je med živalmi.

Opazujemo še, da se živalsko pleme spreminja, če se življenski pogoji premené. Vemo, da hrana vpliva na razvoj telesa; vemo, da se povodne živali spreminé, če se voda (sladka, slana) premeni; vemo, da se pljuča razvijejo pri nekih živalih (aksolotl) ali pa da škrge ostanejo; vemo, da toplota in vlaga vpliva na razvoj živali; vemo, da žarki radija in

da Roentgenovi žarki spreminjajo razvoj živalskega telesa.

Naravarji pravijo torej takole: Nič nas ne ovira v mnenju, da se živalsko telo more spreminjati ob potekanju dob (Boas, Lehrbuch der Zoologie 1920, str. 116), in mislijo pri tem še: zarodki se pri r a z n i h živalih do neke mere e n a k o razvijajo; smo torej mnenja, da imajo živali neko skupno deblo in da so se veje (živalske vrste) odcepljale od debla, ko so se premenili življenski pogoji. Naravarji torej ne poudarjajo medsebojne podobnosti živali; oni poudarjajo sorodnost živali pa tudi razpovrščajo živali po sorodstvu. Razpovrst živali po sorodstvu ni do pike enakošna pri raznih naravarjih; vsi naravarji pa danes enako razpovrščajo živali v grobem. Boas razpovrsti živali nekam tako-le:

A. P r v e ž i v a l i (praživali, protozóa); te so kar le ena sama celica.

B. » N e d o l o č n e « živali (prehodne, posredujoče živali = mesozóa); te so majhne živali, za katere Boas ne ve, kam bi jih uvrstil.

C. P r a v e ž i v a l i (metazóa). Boas razpovrsti prave živali v tele skupine:

1. V o t l a k i (coelenterata); ti ostanejo vse življenje votlaki. Naravarji pravijo: neki votlaki so postali ob potekanju časa in premembah v okoliji

2. M o r s k e g o b e (spongiae). Gobe so precej tako zgrajene kot votlaki; imajo pa že nekake ude in se vežejo (družijo) med seboj v z d r u ž e k (Stock). Beseda združek povej, da vsaka žival (goba) je še žival zase, da so pa vse živali združka vendarle (ena) celota. — (Neke gobe so postale ob potekanju časa in premenjenem okolstvu)

3. M n o g o s t r a n e ž i v a l i (echinodermata; radiäre Tiere). (Neke mnogostrane živali so se spremenile in so postale)

4. Č r v i (vermes). Črvi so dvostrano somerni: oni imajo sprednji (glavo) in zadešnji konec in imajo hrbtno in trebušensko plat. Neki odrasli črvi pa neki črvji zarodki imajo ude ob trupu. (Neki črvi so postali)

5. Č l e n a r j i (arthropoda; Gliederfüßler). Členarji so dvostrano somerni, imajo glavo in trup in imajo ob glavi in trupu členite (gegliederte) odrasleke — ude ob glavi in trupu. Členarji so dobro raznoliki. Povedali smo že (Mladika 1927, str. 415), da ima tudi (črvu podobni) trakuljčasti jezikovec (pentastomum taenioides) žlahto med členarji (pajki, škorpijoni, pršicami). Členarji imajo zaporedce in imajo zunanje grodje. — (Neki črvi pa — tako uči Boas — so se tudi spremenili ob potekanju časa, pa so postali)

6. M e h a n i (mollusca; Weichtiere; mehkuži). (Še neki črvi — tako meni Boas — so se spremenili ob potekanju časa, pa so postali)

7. V r e t e n č a r j i (vertebrata). Boas našteva tele vrste vretenčarjev: a) brezglavi (acrania), b) ribe (pisces), c) dvoživke (amphibia), č) plazivci (reptilia), d) ptiči (aves), e) sesavci (mamalia).

Boas — odločen pripadnik tega »naravnega«, na »sorodstvu« zgrajenega vrstânja in skupinjanja živali — govori še takole: Živalske vrste so nekam vezane med seboj po večji ali manjši podobnosti v zgraji njih telesa. Naše vrstânje nikakor ne izrazi vsega prehajanja živalskih telesnih oblik. Mi povežemo ribe, dvoživke, ptiče in sesavce v eno veliko živalsko skupino in s tem jasno povemo, da vlada neka enakošnost med zgrajo ribjega, dvoživkinega, ptičjega, sesavčevega telesa; s tem pa ne izrečemo dovolj jasno, da so te živalske vrste le členi (ene) verige, da je torej treba uvrstiti dvoživke za ribami, plazivce za dvoživkami, ptiče in sesavce za plazivci, da je torej treba uvrstiti te vrste nekako po takemle načrtku:

Ptiči	Sesavci
Plazivci	
Dvoživke	
Ribe	

Zveza med živalskimi vrstami je dobro bolj tesna, nego jo razpovrščanje kaže. Pokazali smo le na člene verige, ki veže velike skupine vretenčarjev; mogli bi pa pokazati na podobne, več ali manj jasne zveze med vsemi skupinami živali.

Človek svoje dni ni imel prav nikakega razumevanja za to vezo med oblikami živalskih teles, pa že takrat jo je označal kot s o r o d n o s t; vse je očitvidno spominjalo človeka na sorodstvo med človeki. Je tudi takó. »Sorodstvo« med živalmi je res krvna sorodnost. Lev, tiger, divja mačka imajo skoraj povsem enakošno zgrajo telesa, pa spadajo torej v e n o skupino; uvrščanje v eno skupino pa temelji v tem, da so vse te živali potomci enega samega plemena, ki se je razšlo v več plemen, v več vrst. Skupljamo medvede, kune, mačke itd. v e n razred in se opiramo pri tem na njih skupno izvorno telesno zgrajo (Urform); takó ravnamo tudi pri širših (höhere) odrèdih (primer: sesavci; vretenčarji). Razložimo vezo »plazivci — ptiči« tako, da je odréd ptičev potomec odreda plazivcev: e n odcepek plazivcev namreč se je spremenil v e n o ptičje pleme — ostali ptiči pa so potomci tega prvega ptičjega plemena.

Dosledno izvájjajmo tako naziranje — pa pridemo do sklepa, da so vse živali potomci (ene)

skupne matere, ki je bila morda nekam taka, kot so amêbe, torej ena sama celica.

To, kar smo povedali, je glavna vsebina »nauka o izviru živinskih vrst« (Abstammungslehre). Nauk o izviru živinskih vrst (Lebewesen) uči torej, da so vse rastline in živali potomci ene prve živine (gemeinsame Urform), ki se je stopoma razcepljala v kar neštivilno mnogoličje raznih organskih oblik; to vse seveda ob potekanju velikanskih časovnih dob.

Boas piše na drugem mestu: »Le-ta nauk o izviru živinskih vrst je bil splošno sprejet po delih Angleža Charlesa Darwina pa pogosto označajo ta nauk kot ‚darvinizem‘.«

Boas še piše: »Ne moremo dokazati tega nauka, da bi bilo kar za prijeti (direkt beweisen); vemo pa: 1. da plemena niso nespremenljiva, 2. da je nešteto dejstev nerazumljivih brez Darwinovega nauka, 3. da ni opazkov, ki jih ne bi mogli spraviti v sklad z naukom o izviru živinskih vrst.«

Podali smo Darwinovo zamisel (teorijo) prav tako, kot jo darvinisti podajajo. Darwinova zamisel o izviru živinskih vrst ima dosti zagovarjavcev in dokazovavcev; dosti je pa tudi ugovarjavcev in protivnikov Darwinove zamisli.

Darvinovci in protidarvinovci radi hodijo pota, da podvójiš o njih razsodnosti in poučenosti pa tudi o njih dobrem namenu; »dober namen« je želja, čim bliže priti k resnici, k spoznanju.

Darwinova zamisel ni dokazana, »da bi kar prijel« (Boas): darvinovci torej dokazujejo, protidarvinovci ugovarjajo. Poznanje podrobnosti je torej potrebno pri ocenjanju verjetnosti Darwinove trditve; dvomi na to in ono stran so torej mogoči. Bravec naj povsem mirno zbira te podrobnosti: prideš do resnice le ob potekanju časa. (Die Zeit ist ein Element der Wahrheit. Hyrtl.)

BOŽIČNA PESEM

Narodna iz Kostela / V Delaču zapisal Jože Zdolanji

Tan na gmanjci ena štalca,
notri sveta luč gori.
Notri je Marija,
ki detace povija,
ljubo dete Jezusa.
Notri je en možak,
to je sveti Jožef,
s sivo brado tan sedi.
Z nogo giblje,
dete ziblje,
ljubo dete Jezusa.

KO SO HRASTI ŠUMELI

ZGODOVINSKI ROMAN

Spisal S. R. Minclov / Iz ruščine prevel B. Vdovič

Šestnajsto poglavje.

Po mestu pa se je začela širiti še druga povest, kateri prej niso posebno verjeli, da je meščana Andersa, ko se je prav tiste dni vračal zvečer iz pivnice, hudič za ovratnik dvignil v zrak, ga pozibal kakor veter svetilnico in spustil na tla, na kar je spoštovani debeluhar tako bežal domov, da je izgubil po poti šolen in z biseri obšito mošnjo z denarjem, ki mu jo je bila žena podarila.

Ako se pridenejo k temu še vesti o razdejanju nemškega dvora po Pskovičih in o odhodu čet iz Wendena, Segewalda in drugih mest proti Rusom, kakor tudi pripravljanje Jurjeva samega na vojno, postane nemirno razpoloženje njegovih prebivalcev razumljivo.

Edinole Ščenok, ki je že nekoliko dni postopal po mestu v obleki Latiša, ki ga je rešila, ne sumov, temveč javnega zasledovanja, ni vedel nič, kaj se je zgodilo v gradu.

Krajčki kruha so mu kljub skrajni varčnosti s težavo zadostovali za dva dni; v zalogi mu je ostalo vsega skupaj dvajset jajec, med tem pa se zadeva osvoboditve tovarišev ne le ni pomeknila niti za las naprej, temveč še izvedeti ni mogel, kje se nahajajo.

Da bi s komerkoli začel govoriti po rusko, se ni odločil, in težko tudi, če bi bilo to kaj koristilo; drugega jezika pa Ščenok ni znal.

Spočetka se je previdno potikal samo po puščobnih skrajnih delih mesta, nato se je začel kazati s svojo cajnico, kakor bi prodajal jajca, tudi v glavnem, srednjem delu mesta, na prodajnem trgu, in venomer pozorno opazoval hiše, ugi-baje, v kateri izmed njih bi utegnila biti ječa; pravega kraja, kjer so bili njegovi tovariši zaprti, še celó slutil ni.

Še dva dni je prebil Ščenok napol lačen in pospravljaj jajca, ki so mu še ostala; v tem času je nekoliko spoznal življenje in navade Nemcev in se v Jurjevu že ni več čutil kakor v gozdu.

Prva dva dni je šel pred zahodom sonca skozi mestna vrata v gozd prenočevat: ostati v mestu, kjer ni imel zavetja, se je varoval.

Derpt v teh časih, kakor sploh vsa tedanja mesta, ni imel znotraj svojih mej ne vrtov ne ograd. Nekoliko ozkih, krivih ulic, ki so držale na dovolj prostoren četverovoglat prostor pred rotovžem, obzidanih krog in krog s trdnjavskega obzidjem, in nekoliko cerkvá — tako je bilo srednjeveško mesto.

Širina ulic je bila taka, da sta se mogla dva srečajoča se voza ogniti le na glavnem trgu. Pločnikov in uličnih svetilk niso imeli. Le pri nekaterih, morda treh, štirih hišah v vsem mestu, so nad vhodi v pivopivnice in vinarne na železnih drogih visele pločevinaste, nerodne in kadeče se oljnate svetilnice.

Zvonci še niso bili izumljeni; namesto njih so na močnih hišnih vratih visela na kratkih verižicah prikovana kladivca za trkanje; na drugih vratih so imeli prav za to velike železne locne.

Čez ulice so bile visoko nad neravnim uličnim tlakom napete vrvicice in na njih se je sušilo perilo.

Svet, ki je bil zavarovan pred pogostnimi napadi sovražnikov s trdnjavskega obzidjem, se je drago cenil, zato pri hišah ne le niso imeli vrtov, temveč celó dvorišč ne; če so jih pa kdaj imeli, so bila prav majhna.

Starinska mesta so rasla v višavo in ne v širjavo; ulice so postale z leti čedalje bolj mračne in se spremenile v na pol temne soteske.

Za pomanjkanje sveta na površju zemlje so se meščani oškodovali z napravami številnih kleti, hodnikov in skrivnih prostorov pod hišami.

Življenje v mestu je zamiralo z nastopom večera in le vinske kleti, kamor so radi pogledovali meščani, da bi se nabrali novic in se porazgovorili o njih, so bile odprte, včasih celó čez polnoč.

Neprestano stražena mestna vrata so se zvečer zapirala in ponoči so izpuščali iz mesta le na poseben pismen izkaz magistrata in župana.

Tretji dan je Ščenok v neki zagati mesta nletel na staro pogorišče. Pogledal je za na pol razpadli zid iz opeke in opazivši, da tam ni nikogar, vstopil skozi ozko vrzel.

Pogorišče ni bilo veliko; na njem sta se dvigala dva črna, ožgana dimnika in ostanki okajenih zidov. Sodeč po njih višini, je morala biti hiša dvonadstropna.

Ščenok je šel okoli enega teh zidov in zagledal kup sesute opeke, zarasel z visokimi repinci. Zdelo se mu je, da je tam jama. Ko je prišel bliže in razgrnil repince, se je prepričal, da se ni zmotil: pred njim je bila udrta klet; v nje globini se je črnila manjša luknja. Ščenok se je spustil po sipu, pogledal vanjo, jo razširil z rokami in zlezal vanjo. Nenadoma je bil v prostornem podzemeljskem prostoru.

Veselo čustvo je prevzelo Ščenka: slednjič si je našel varno zavetje, in še celó v mestu samem!

Ko se je nekoliko privadil temi, je napravil dvajset korakov v notranjost podzemeljskega prostora in se ustavil: dalje je vladala popolna tema in iti naprej brez luči bi bilo nevarno.

Božidar Jakac: Naslovni list sporeda za slovenske pasijonske igre v Clevelandu. Judež šteje srebrnike. (Linorez.)

Nepričakovano odkritje je osrčilo Ščenka, lačni želodec pa mu je pokazal načrt za nadaljnje delovanje.

Pohajaje po mestu je prišel do dvajsetkrat mimo vinarn in vsakokrat se je ustavil in gledal skozi odprta vrata na prodajalnik, kjer so ležale razne zapeljive jedi: klobase, gnjat, koščki mesa in kruha; krog lesenih miz so po klopeh in stoli posedali obiskovavci.

Ščenok je venomer poslušal, da bi ujel kako rusko besedo, a je ni bilo čuti; ko so se po volji najedli in piva napili, so rdečelični in kakor pitan merjasec rejeni meščani metali debeluhemu gospodarju denar, ki je zvenel po prodajalniku, in odšli z blaženo motnimi očmi.

Misel, da bi, če bi imel denar, tudi on lahko prav tako okusno jedel in pil v kleti, je šinila Ščenku v glavo. Nehoté je potipal žep, toda tam ni bilo niti kruhovih drobtin, ki jih je bil že davno iztresel na dlan in pojedel.

Ta slika je tudi prišla Ščenku pred oči, ko je prišel v zemljenico, in ga dovedla do sklepa, da počaka zvečer pri vinarni kakega Nemca in mu vzame mošnjo.

Mislil je Ščenok zmerom z veliko težavo, toda kadar si je kaj umislil, je delal naglo, brez oklevanja; kakor zverini se mu je preudarnost in naglost zdramila samo v nevarnosti.

Ko je bil trdno sklenil, kaj stori, je izlezel iz zemljenice, šel iz previdnosti na ulico in se odpravil iskat pripravnega mesta za nočno zasedo.

Dve sto korakov od največje vinarne, ki se je nahajala na trgu, se je neki meščan pripravljaj, da prizida svoji hišici, ki je imela le dvoje oken na ulico, drugo nadstropje. Streha je bila že odnesena in na debelo zidovje sta bili položeni dve vrsti nove opeke.

Na tej prazni hiši je obtičala pozornost Ščenka.

Šel je okoli zidišča, pogledal skozi okensko lino, da bi vedel, ali je na drugi strani izhod, in videl, da je: v sili bi ne bilo težko spraviti se na streho naslednje hiše, od tam pa skočiti v sosedno ulico.

Ščenok je pogledal tudi v to, temeljito proučil kraj, se vrnil v svojo luknjo in kakor medved v brlogu legel v daljni kot, da bi počakal večera.

Nehoté je trdno zaspal, ko pa je odprl oči — je bilo nemogoče v podzemeljskem prostoru kaj razločiti.

Tipaje je Ščenok krenil k vhodni luknji, napravil dvajset korakov, potem trideset, nato štiri-deset — izhoda še vedno ni bilo.

Misleč, da se je zmotil in v temi ni vzel prave smeri, se je Ščenok obrnil in se, tipaje z dlanjo po steni, začel pomikati nazaj. Vrzeli tudi tam ni bilo.

Ščenok se je ustavil in začutil, kako mu je lahek pot pokrnil vse telo.

Zabloditi v neznanih podzemeljskih hodnikih, in še celó brez luči, je pomenilo biti živ pokopan; Ščenka je obšel strah.

Ne da bi pomislil, kaj dela, se je vrgel, iztegnivši roke predse, v novo smer, nadejaje se, da najde tam steno, toda ta je kakor bi bila izginila: roke so mu zagrabile v prazno.

Spotikaje se — dvakrat je celó padel čez kup sipja — je Ščenok slednjič zadel ob steno in šel urno, pospeševaje korake, vzdolž nje v neznanu smeri. Sipje je bilo vedno pogostnejše in višje; kopaje se čeznje je včasih močno trčil z glavo ob kameniti obok in je le po vseh štirih mogel splezati dalje. Zrak je postajal zatohlejši, pot je lil Ščenku v potokih po obrazu in hrbtu; toda on je hitel venomer naprej.

Čez nekaj časa se mu je zazdelo, da se prav pod svodom kakor zlatorumena, v loku zapognjena lisa vidi svetloba.

Ščenok se je temu mestu približal in videl, da ga oči niso varale: vidna je bila ne le svetloba, ki

je prodirala skozi precej široko špranjo, temveč tudi del opeke okoli nje.

Ko je Ščenok iztegnil predse roke, je zadel ob kup prsti in kamenja; legel je nanj in kleče pritisnil obraz k špranji.

Spredaj, za opečno pregrado, se je še kakih deset sežnjeval nadaljeval hodnik, v katerem se je nahajal Ščenok; nadalje je kakor širok rokav držal v precej globoko klet, podobno prostorni izbi, ki jo je razsvetljevala svetilka, viseča pri stopnicah.

Klet je bila polna vse mogočih reči: v enem kotu je stala ogromna, z železom okovana skrinja; zraven so stale cele gore zabojev, natlačenih z različnim blagom, ležale v plahte zavite bale ustrojenih kož, mečev in helebard; po stenah so visele samóstre, šlemi, ščiti in raznovrstno drobno orožje.

Ščenok je pozabil svoj strah in oči so mu vzplamtele: silno ga je zamikal pogled na čudovite, pri luči lesketajoče se velikanske meče s prav takimi ročaji.

V delu kleti, ki ga je on videl, ni bilo ljudi. Ščenok je pritisnil uho k špranji — nikakih glasov ni bilo slišati.

Previdno je otipal kraj okoli sebe in se pričal, da se je hodnik ali kedaj sam podrl ali pa so ga nalašč zasuli z vsakovrstnim gruščem in vrh tega še zadelali s poprečnim zidom, za štiri opeke debelim.

Ščenok je s težavo vteknil levo roko v špranjo, ki se je bila napravila od usada pregrade, in poskušal k sebi potegniti vrhnje opeke, a se niso premknile; porinil je tedaj še drugo roko skozi, začul se je šibek hresk in dve vrsti opeke sta zdrknili Ščenku h kolenom; prizadevaje si, da ne bi delal šuma, jo je položil tako, da bi mu ne bila v napotje, in zagrabil naslednjo vrsto; delo je postalo lažje in čez nekaj minut se je prav pod obokom hodnika napravila luknja, popolnoma zadostna, da bi zlezl človek skóznjo.

Ščenok je vteknil glavo vanjo in začel poslušati. Vladala je prejšnja, nemotena tišina.

Drugega izhoda, kakor skočiti v klet in poskusiti, se po njej rešiti, Ščenok ni imel; vrniti se, je pomenilo — začeti znova bloditi po strašni temi in morda celó umreti od glada.

Ščenok ni premišljal, spustil je noge doli in, držeč se z rokami za kraj zidu, zdrknil po trebuhu in priletel na tla.

Ko je nekoliko počakal, se je dvignil in se začel v temi tihotapiti vzdolž stene; na koncu se je stisnil prav k njej in pogledal izza ogla.

Klet je bila prazna. Na levi od mesta, kjer je stal Ščenok, so držali na vrh kameniti skladi dol-

gih položnih stopnic. Nad njimi je bila videti odprta lina.

Oklevati ni smel: po goreči svetilki soditi, se ljudje, ki so bili v kleti, lahko vsak trenotek vrnejo in zapró lino; dospeti na prosto bi postalo potem nemogoče.

Ne um, ampak čut je pokazal Ščenku, kaj je treba storiti. Kakor mačka je skočil k svetilki in jo upihnil; v dveh skokih je bil nato spet na prejšnjem mestu in komaj je legel za oglom po dolgem po tleh, so se na vrhu začuli drsajoči se koraki.

»Hudič vendar, ali je ugasnilo?« se je slišal nemški vzklik. Človek se je godrnjaje počasi spustil v temi v klet, položil nekaj na spodnjo stopnico, snel laterno in začel stopati z njo nazaj, da bi jo na vrhu prižgal. Vžigalice so bile izumljene šele v devetnajstem stoletju.

Ščenok je napeto sledil vsakemu gibu Nemca. Da bi se vrgel nanj in ga končal, bi bilo delo trenotka, toda strah, da potem brez dvoma najdejo njegovo podzemeljsko zavetje, ga je zadrževal.

Nemec je prišel na vrh in komaj je zašaral tam sredi globoke tišine s copatami, je Ščenok zletel po stopnicah in prišel v neko sobo; v temi je komaj opazil okno; Ščenok je razložil omaro in še nekaj dolgega, črnega. Bil je zastor nad leseno posteljo. Ščenok je skočil vanj in zadržal sapo.

Skoraj istočasno so se odprla vrata in pokazala se je motna svetloba svetilke. Skozi zastor je Ščenok videl bleda, upadla lica, luč nesočega starca z udrtimi očmi in kakor ptičji kljun zaostrenim nosom; bela čepica s čopkom, ki se mu je zibal na vratu, in razgrnjena rjava ponočna halja sta odevali njegovo dolgo, suho telo. Bil je mojster Preis.

Vstopivši v spalnico, je starec skrbno zaprl za sabo vrata na zaklep, a komaj je prišel vštric postelje, se je začulo trkanje na nasprotna zaprta vrata.

Preis se je zdrznil, ustavil in zavil tesneje v haljo.

»Kaj je?« je vzkliknil.

»Jaz sem, Herman...« se je odzval mlad glas za vrati; »ali je mogoče k vam, stric?«

»Ne, ne, spim...« je naglo odgovoril Preis, »sem že legel...« in se umeknil k postelji, toliko da ni zadel s hrbtom Ščenka.

»Lahko noč...« se je slišalo izza vrat.

»No, no, no... tudi tebi!...« je zamrmral starec in se po tihem plazil k lini: stari ni maral, da bi ga kdo videl hoditi v posvečeno klet.

In Preis se je začel spuščati po stopnicah.

Komaj je njegova bela čepica izginila pod podom, je Ščenok skočil k vratom, ki jih je bil Preis zaprl, jih odprl in prišel v prostorno kuhinjo, slabo razsvetljeno z ognjem, ki je tlel na ognjišču.

Na mizi poleg okna je ležal nož; Ščenok ga je beže pograbil, vteknil pod pazduho, odprl vhodna vrata in bil že na ulici.

Zunaj je vladala tema; na nebu so se videli črni obrisi streh; nekje daleč je kakor žolta, motna točka brlela svetilka.

Ščenok je sklepal, da bo tam najbrž kaka vinarna in se je napotil k njej. V temi se je čutil varnega, a drzna rešitev iz pravkar grozeče mu nesreče ga je silila na smeh.

Ko je prišel do vinarne, je videl, da je še odprta, in bila je prav tista, ki jo je iskal.

Stopivši k vhodu v klet, je, da bi ga ne opazili, od strani pogledal skozi vrata.

Za najbližjo mizo je sedelo z vrčki piva v rokah pet rejenih meščanov in eden izmed njih je nekaj z vnemo pripovedoval, kar so njegovi tovariši pozorno poslušali. Pri nogah enega je ležal na tleh velik pes.

Ščenok je odšel v stran, kamor ni segala svetloba, in obstal ob zidu hiše, ne daleč od začetega zidanja.

Ni mu bilo treba dolgo čakati: bilo je že pozno in vinjeni vinski bratci so se začeli razhajati domov; vsak je nesel prižgano ročno svetilko.

V smer, kjer je prežal Ščenok, je krenil samo eden, Anders, tisti, ki je bil s psom; Ščenok je slišal njegovo žvižganje in klicanje psa in se je hotel že skoraj odreči svoji nameri, toda zdajci se je obrnil, stekel k novi gradbi, skočil na podoknik, se spravil z njega na zid in legel nanj.

Meščan Anders je bil dobre volje, tu pa tam postajal in se izpodbudno pogovarjal sam s seboj in s psom. Toda ker so mu bile noge slabeje poslušne nego jezik, je, da ne bi ponižal ne svojega lastnega dostojanstva ne svoje osebe, nesel v desni roki leščerbo in mahal z njo, z desno pa se je previdno oprijemal zidu.

In zdajci je svetilnica opisala v zraku krog in treščila na tlak; pes je besno zalajal, a Anders sam se je dvignil v zrak — »više od stolnice«, kakor je potem pripovedoval, zabingljal z nogami in bi bil zletel še više, a je o pravem času zmolil molitvico na čast svetemu Antonu in hudič ga je izpustil iz svojih šap.

Stvar je bila seveda nekoliko drugačna: brž ko je Anders prišel vstric Ščenka, ga je ta prijel z zidu za vrat, dvignil v zrak in mu, ker je bil popolnoma na varnem pred zobmi zaganjajočega

se in besnečega psa, vzel iz žepa biserno mošnjo, nato pa mu dal možnost, da je kakor vreča moke čmoknil na tla, pri čemer mu je še, kdo ve iz kakih razlogov, s sunkom v tilnik olajšal pot.

Čez pol ure je Ščenok že sladko spal v svojem podzemelju in cmokal in pokušal to, kar ga je čakalo, da bo jutri kupil za dva srebrna tolarja, najdena v biserni mošnji meščana Andersa, ki ga je bil rešil sam sveti Anton.

(Dalje in konec v XIII. letniku.)

VČASIH POLOŽIM ROKO . . .

Včasih položim si roko na srce,
rad ohladil bi si vročo, težko bol.
V valu mrzličnem zaplove bridka kri.

V meni vse ječi.

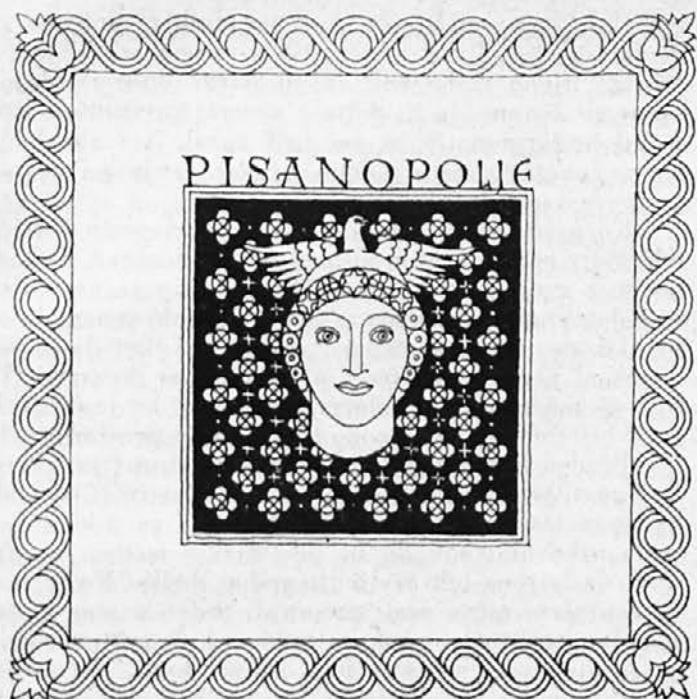
Prav do lica k tebi nagnem se,
poločim ti težko roko na srce.
Rad prisluhnil bi tenko in zvedel rad,
kaj je zdaj s teboj . . .

Skoz sinjine tvojih mavričnih oči
pesem daljnih, belih gajev prihiti.
Kri po žilah radostno mi plove spet —
v meni vse zveni.

Ni med najinimi gaji živih mej:
tvoje majsko cvetje na moj vrt diši,
moja pesem z zarjo k tebi v vas hiti.
Zdaj si meni brat.

Joža Vovk.

POLJSKI POROČNI OBIČAJI

Katica Šedivý

Kakor v srbskih je tudi v poljskih narodnih običajih mnogo ostankov iz poganskih časov, čeprav veljajo Poljaki za najbolj katoliški slovanski narod. Kljub temu pa so poljske šege in navade močna opora ne samo poljske narodnosti, ampak večkrat tudi celó katoliške verske misli. V sedanjem razvoju poljskega naroda so še vedno važni običaji ob poroki, ki pa so se po mestih po večini že izgubili.

Poljaki pravijo, da je mlad človek v »letih nerodnih« neumen kakor žrebe. Kakor mora biti vedno nekdo ob vsakem kolu, ob vsakem velikem ostrem kamnu in ob vsaki globoki jami, da napodi vročekrvno žrebe, ker bi se sicer zaletelo in nateknilo, si polomilo ude ali pa bi strmoglavilo v prepad, tako se rad zaleti mlad človek in ne računa z dejanskimi razmerami, ko začne misliti na družinsko gnezdo. Radi tega lahko trpi njegova sreča, obenem pa lahko rani na najboljčutljivejših točkah svoje sorodnike in prijatelje; zakaj njihova sreča ali nesreča je z neštetiimi vezmi spojena z njegovo usodo. Zato so poljski poročni običaji taki, da preprečijo lahkomišelnost in sklepanje zakonov. Pri poroki sodelujejo starši in znanci ženina in neveste v taki meri, da je proti njihovi volji skoraj nemogoče stopiti v zakonski stan.

Pri poljskem ljudstvu bi pomenilo veliko sramoto, če bi hči sama prosila starše za dovoljenje za možitev. Ko izvoljenca skleneta stopiti pred oltar, tedaj pošlje ženin k staršem svoje izvoljenke starejšega moža ali staro ženo poizvedovat, kako sodijo o poroki. Starši ji bolj ko kdorkoli na svetu želé najboljše, in če so prepričani, da bo s tem izvoljencem srečna in je ne čaka beda in pomanjkanje, jo bodo gotovo dali v zakon. Tak poizvedovavec ali poizvedovavka se imenuje svat, rajk ali dziewostęb. Če prinese svat ugodno vest, se odpravi nato ženin z njim in s svojimi starši na nevestin dom. Svat najprej spoštljivo pozdravi, nato pa

povprašuje v šali z nasmehom, ali imajo naprodaj kobilo ali telico. Poljski kmet ljubezenska čustva skrbno prikriva in utemeljuje vsako poroko z gospodarskimi razlogi, čeprav sam vanje ne veruje. Nevestini starši povabijo svata z njegovo družbo v sobo in vse skupaj posadé za mizo. Da bi se manj sramovali in da bi se jim tem bolj razvezal jezik, izvleče svat iz žepa steklenico žganja, ki nadomešča v Poljski vino, tamkajšnje veliko in dragoceno redkost. Ko napijejo drug drugemu, se zasučé razgovor na poroko. Svat ponudi žganje tudi nevesti, ki sedi tiho v kotu za pečjo. Če sprejme čašo, je to znamenje, da se želi poročiti. Nato se začne pogajanje za doto.

Naslednji četrtek ali prihodnjo soboto pripelje svat na nevestin dom na večerjo ženina z njegovimi starši. Nevesta povabi nanjo svoje sorodnike, da so priče njene slovesne zaroke. Kakor v trpljenju so sorodniki tudi v sreči človeku najbližji.

Okrog polnoči stopijo oboji starši sredi sobe pred ženina in nevesto ter ju blagoslovijo z znamenjem križa. Po tem blagoslovu pelje oba zaročenca za mizo tisti mož, ki si ga je ženin izbral za svojo pričo pri poroki. Navadno izkaže to čast svojemu svatu, razen če je svatovsko poizvedovanje opravila kaka žena. Poročna ženina priča opravlja ob zaroki važna častna opravila, na poročni dan pa je starešina vseh gostov in za novoporočencema najbolj čislana osebnost.

Ko zaročenca sedeta za mizo, položi starešina njune roke na poseben hleb kruha in jih nato zveže z belim obrisačem. Kakor skrbi vsak človek za svoj vsakdanji kruh, ga vedno ljubi in spoštuje ter se ga nikdar ne naveliča, tako naj skrbita odslej tudi zaročenca drug za drugega enako kot za kruh, naj se vedno ljubita, spoštujeta in se nikdar drug drugega ne naveličata, ampak naj bosta vedno eno, kakor so žitna zrna v kruhu nerazdružljiva in neločljiva enota. Nato zamenja starešina njune prstane, hoteč jih s tem nazorno opomniti, da je zdaj prenehala pri njih razlika med mojim in tvojim. Vse, kar imata, je njuna skupna lastnina.

Kakor Srbi se tudi Poljaki zavedajo, kako težko je začeti novo gospodarstvo. Zato se nevestini sorodniki ne zadovoljijo samo z lepo zvonečimi voščili, ampak jima želé sreče z raznimi darovi. Ko jih izročajo, se oglašajo pesmi. Zadnjo točko zaročnega obreda pa tvori tako zvani zaročni ples, ki se pleše samo ob zaroki. Preden se gosti razidejo, shranita zaročenca vpricho sorodnikov v svojo skrinjo zaročni obrisač, ki ga varujeta kot največjo dragocenost do nevestine smrti.

Poroka se vrši navadno tisto nedeljo, ko so ju v cerkvi tretjič oklicali. Na predvečer pride godba pred nevestin dom, da ji zasvira uspavanko. V Malopoljski, t. j. na poljskem ozemlju bivše avstrijske dežele, v Galiciji, gre godba z ženinom na čelu pred hiše vseh tistih sorodnikov in znancev, ki sta jih ženin in nevesta povabila na gostijo.

V nevestinem domu se zberejo ta večer neporočene prijateljice mlade neveste na tako zvani d e v i š k i večer. Po preselitvi v novi dom se bo ta dosedanja njihova prijateljica z nekaterimi izmed njih sploh zelo redko videla. Skrb za moža, družino in hišo ji ne bo dopuščala, da bi mogla še naprej gojiti prejšnje prijateljske zveze. Zato je ta večer nevesta zadnjič med svojimi tovarišicami. Prihodnji dan nastane v njenem

življenju prelom, ki bo kljub vsem prisrčnim voščilom vendar bolešno odjeknil v dušah njenih prijateljc. Radi tega se ženin ne sme udeležiti deviškega večera. Dekleta prepevajo pesmi in pletejo nevesti poročni venec, ženinu pa poročni šopek. Nevesta jim prinaša v predpasniku zelenje in ga trosi po namiznem prt, dočim prinesejo cvetice dekleta sama. S tem hoče povedati, da naj njihova molitev, naklonjenost in dobra dela pripomorejo njej in njenemu možu, da bo njuna življenska pot posuta vsaj z zelenjem, če že ne s cvetjem, nikdar pa ne s trnjem.

Ko je nevestin venec izgotovljen, se lotijo poročnega šopka, ki ga ves poročni dan nosi starešina za ženinom. Brez tega šopka si Poljak poroke sploh ne more misliti. Dekleta privežejo na deviškem večeru na približno pol metra dolgo pälico z rdečim motvozom sedem vejic, bogato okrašenih s cvetjem, ki nosijo na vrhovih jabolka. Poročni šopek ponazoruje globoke misli. Njuna družina naj bo kakor deblo, ki poganja vedno nove veje. Otroci jima naj ne bodo v breme, ampak naj jih smatrata za božji blagoslov, ki ga je človek vesel kakor jabolka. Vso družino naj veže močna, rdeča vez ljubezni prav tako, kakor spaja ves šopek rdeči motvoz. Če se ta pretrga, razpade šopek s cvetjem in jabolki, razpade pa tudi družina.

Na dan poroke se vrši najprej razpletanje neveste. Posadé jo sredi sobe na narobe obrnjeno krušno korito, ki ga prekrijejo s preprogo ali velikim zglavnikom v znamenje, da ji bodo dajali odslej v domači hiši odlično mesto in jo bodo sprejemali s tako radostjo, da jo bodo posadili celó na najsvetejšo posodo, na krušno korito, ali le, kadar bo prišla kot gost; nikdar pa se naj ne vrne iznad razvalin svoje družine in naj se zaveda, da je domače krušno korito za njeno stalno preživljanje v očetovi hiši odslej obrnjeno narobe. Ne zavidajo ji starši domačega kruha, le sreče ji želé v novem stanu. V tem prepričanju jo skušajo potrditi njene najboljše prijateljice. Čeprav se veselé njene poroke, jim je vendar ločitev od nje težka. Zato ji družice trdno zvežejo njene kite in jih prebodejo z iglami, da bi jih bilo tem teže razplesti. Nato se začno tovariši družic (druzbowie, přešsko: združbe) pogajati za nevestine lase in jih skušajo navidez odkupiti od nevestinega najstarejšega brata. Bratje so jo branili in skrbeli, da ni nihče omadeževal njenih las, ki lahko mirno sprejmejo venec, da stopi z njim pred oltar. Lasje, njen najlepši okras in vsa njena lepota je dosegla svoj smoter: zakon. Samo za moža in družino bo zanaprej gorela kakor sveča. Če je njemu lepa brez las, če želi izvoljenec njene duše, da si nakoplje radi njega pred svetom sramoto žene z odrezanimi lasmi, stori tudi to, saj jo odslej malo briga, kaj o njej misli in govori svet, če sta le zadovoljna z njo Bog in mož. Zato ne brani svojemu bratu, da ji odreže lase, jih izroči po tovariših njenemu ženinu, da mu na ta način z največjo žrtvijo dokaže svojo iskreno ljubezen. Ko tovariši uvidijo, da je nevestina požrtvovalnost za moža brezmejná, opusté nadaljnje pogajanje z brati za njene lase.

Šele po tem razgovoru se začne pravo razpletanje sámó. Najstarejši brat, njen varih, se je prepričal, da njen ženin ljubi njegovo sestro iz vse svoje duše, a tudi ona njega, zato se ne boji, da ne bi bila srečna. Z mirnim srcem ji začne nato razpletati kite; ta posel nadaljujejo bratje in sestre. Ko ima nevesta razple-

tene lase, pristopi k njej vsak sorodnik in potegne z glavnikom nekolikokrat po njih v znamenje, da jamčijo za njeno nedolžnost in jo mirne duše izročajo njenemu ženinu, da jo pelje z vencem pred oltar. Ko se konča razpletanje, ni več poti nazaj. Nevesta dobi naziv novoporočenka (mloda panna), ženin pa novoporočenec (mlody pan).

Ko pride ženin s svojimi svati po nevesto, da jo odpelje v cerkev, najde hišna vrata zaklenjena. Kakor mu niso svoje hčere prej vsiljevali, tako ga ne silijo niti danes, da jo vzame za ženo. Še enkrat mu dajo priliko, da jo častno zapusti rajši sedaj, kot da bi jo odganjal pozneje, ko bo z njim zvezana do smrti. V hišo ga pusté šele po dolgem pogajanju, ko je doživel pred hišnimi vrati že mnogo zbadljivk in ponižanj.

Preden se svati (poljsko: swachy) odpravijo v cerkev, mati še enkrat blagoslovi svojo hčer in ji dá pod venec v lase drobtino kruha, da bi ji ga nikdar ne primanjkovalo; sol, da bi bila vedno modra, in pa med, da bi jima bilo življenje vedno sladko. Ko je voz že zaprežen, začno svati prepevati znano pesem, ki je popolno nasprotje srbskega svatovca. V svatovcu zapeljujejo svati nevesto, naj ostane doma, dočim jo poljska pesem izpodbuja, naj gre v cerkev k poroki.

Siadaj, siadaj na wóz,
moje kochanie,
nie pomoze tvoje plakanie,
konik zaprzęzony už.

(Sedi, sedi na voz, — moja preljuba, — jok ti nič več ne pomaga, — ker je konjič že zaprežen.) Nevesta odgovarja v pesmi:

Jakże ja z tobą będę siadata,
kiedy sie z matką nie pozegnala — itd.

(Kako bi naj s teboj živela, — dokler od matere slovesa nisem vzela.) Po tej pesmi se začne poslavljanje od svojih staršev, bratov in sester.

Mati je v skrbeh, da bi njeni hčeri primanjkovalo kruha, ko je več ne bo ogrevalo materino srce, ki si v svoji ljubezni pritruje, da lahko zadovolji lačne želodce svojih otrok. Zato pred odhodom v cerkev položi nevestina mati na cesto pred voz hleb kruha, da bi ji bil na novi življenski poti zvest tovariš. Nevesta se pelje na vozu s svojo najstarejšo družico, ostali njeni in tudi ženinovi ženski svatje jo spremljajo na vozovih, ženin pa s svojimi moškimi svati jezdi na konju.

Pred oltar pridejo vsi svati v dvojicah (parih). Nevesto spremlja njen brat, zemna pa vse družice. Po poroki se nevesta skriva za oltar, kakor bi hotela nazorno povedati, da bo tam vedno iskala moči in tolažbe. Odtod jo privedejo tovariši in jo izročé ženinu.

Potem gredó vsi v gostilno, kjer se zadržé toliko časa, da morejo doma pripraviti pojedino. Gostilničarka pozdravi novoporočenca s skledico juhe, ki jo pojesta oba skupno, ker sedaj sta že ena duša v dveh telesih. Svatje začno nato peti starešini razne smešne pesmi, v katerih ga zbadajo, da jih dovolj ne zabava. Na te pesmi odgovori starešina s tem, da ukaže godcem svirati in začne ples. Novoporočenca ne plešeta, ker se ne spodobi, da bi stopila v tako važen in resen stan s šalo in lahkomišelnostjo. Ko sedita pri mizi, zopet nazorno pokažeta, da sta mož in žena, kakor bi ne mogla verjeti sama sebi. Ženin je samo nevestin

kruh in pije pivo iz njenega kozarca, nevesta pa uživa zopet samo njegov kos kruha in njegovo pivo.

Iz gostilne se vračajo na dom po drugi cesti, da bi smrt zgrešila pot in jih čim dlje ne mogla izslediti. Domača hiša je ob njihovem prihodu zaklenjena, le starši pridejo novoporočencema naproti. Na pokrivalu krušnega korita, pokritem z belim obrisačem, prinesó bel kruh in sol, kar pomenja, da ju sprejmejo z iskreno radostjo. V sobi pozdravi starešina ženina in nevesto s cepcem, kruhom, vrčem vode in s kadilom z željo, naj bi se vedno zavedala, da je edini vir blagostanja delo, brez katerega ni jela, ki ga pomenja kruh. Zmernost in treznost, torej voda, ne pivo in žganje, naj vlada v njuni družini. Nikdar pa naj ne pozabita na tistega, ki mu zažigamo kadilo.

Sedaj je starešinova dolžnost, da določi gostom se-deže. Pod razpelom posadi poročni šopek, da tam zavzameta mesto ženin in nevesta. JEDI JE SEDEM ALI DESET. Velike važnosti je prosena kaša.

Po polnoči zažgó gosti sveče in nevesta se usede sredi sobe na stol. Ženin ji vzame z glave venec, starešinova žena pa napravi nad njeno glavo znamenje križa in ji posadi na glavo belo kapo, ki jo ji je darovala krstna botra, kakor bi jo hotela opomniti, naj prav tako odločno varuje svojo zakonsko čistost, kakor je prej deviško. Nato jima vsi gostje prinašajo darila, da bi laže začela novo gospodarstvo. Za slovo zapleše nevesta z vsakim povabljenim gostom enkrat po sobi, na koncu pa zapleše z njo njen ženin. Zopet vsi zažgó sveče in spremijo v dvojicah novoporočenca v sobo k počitku in s tem se svatba konča.

N O V E K N J I G E

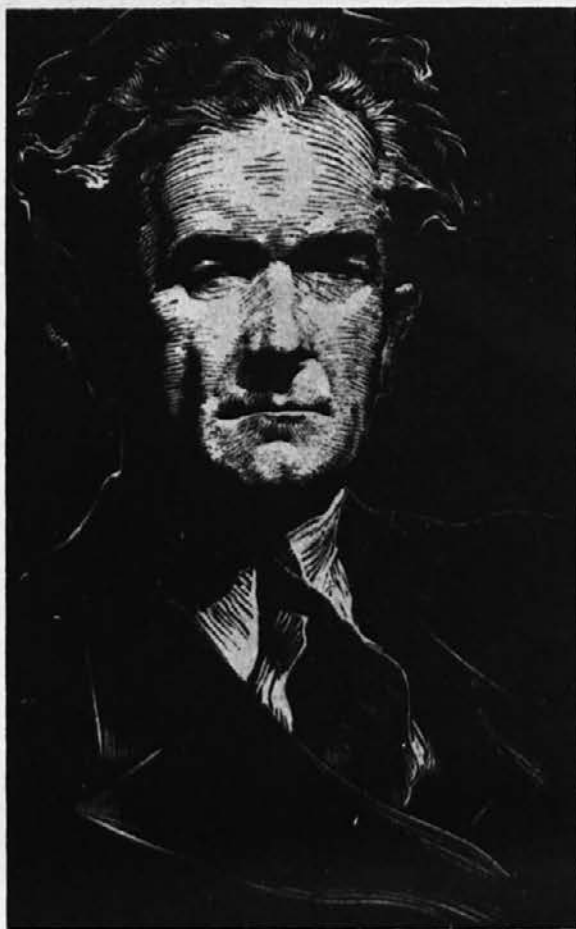
Marta Ostensó: Klic divjih gosi. Iz angleščine prevedel Griša Koritnik. Leposlovna knjižnica Jugoslovanske knjigarne v Ljubljani, 1931. Str. 376. — Veliki roman pisateljice Ostensó, ki živi v Kanadi, a je po rodu Norvežanka, je delo svetovne literarne vrednosti, izredne umetniške dovršenosti in zrelosti. Kritiki postavljajo to delo ob najboljša dela prvih svetovnih umetnikov. Ostensó to priznanje popolnoma zasluži. »Klic divjih gosi« je roman kanadskih izseljencev. V glavni osebi, Kalebu Garu, je pisateljica ustvarila tip človeka, ki se je popolnoma predal v suženjstvo z em-lji in zatajil vsa svoja čustva in svoje srce, postal enako brezdušen in sebično trinoški, kot je gruda sama. »Bil je utelešena zemlja; sirov, zahtevajoč in nasilen vprav ko gruda, ki gá je redila« (str. 46—47). In v enako sebično trinoštvo kot njega zemlja vklepa Kaleb v brezdušno suženjstvo svojo družino, ki naj enako brez misli in čustev mrtvo kot živina hlapčuje grozni zemlji. V tem je idejna vsebina romana: borba človeka z dušo v naravi brez čustev. Kakor seleče se divje gosi v brezmejnem, pustem ozračju vreščijo in kličejo, tako kličejo v grozni samoti ti ljudje iz strahu »pred samoto, pradavno grozo zapuščenosti« (str. 95). V klicu divjih gosi je »kakor tista neizmerna praznота vesoljstva . . . kakor veličastno iskanje po tej samoti — grozno večno vprašanje« (str. 68). Sredi teh trepečih ljudi stojita svetla sončna lika dveh mladih: Linde in Marka, silno lepa, topla podoba, ožarjena od optimizma in čiste ljubezni. Vse te tri skupine je pri-

kazala v trdem boju za svojo podobo v tem romanu, ki je tako reven po zunanjih dogodkih, a bogat po notranjem dogajanju. Zaključuje se roman z veličastnim prizorom Kalebove smrti, ko požar uniči njegove gozdove in najljubše polje in kjer najde smrt tudi sam. »Edino, kar mu je bilo v resnici po srcu, ga je naposled poklicalo k sebi« (str. 375). Tako vidimo končno v veličastni simbolični sliki propad Kalebovih idealov in zmago človeške notranje svobode in volje. Knjiga, združujoča v sebi mistično občutje narave in stvarnost opisovanja, rastoča iz realitike v simboličnost in vizionarnost, bo radi svoje preprostosti vsakomur dojemljiva in radi svoje globine in izklesanosti umetniški užitek prve vrste. S. V.

Anica Lebar: Med pomladjo in poletjem. Dekliški popoldnevi v Radio-Ljubljana. Založila uprava ženskega lista »Vigred«. Ljubljana, 1931. Tisk Jugoslovanske tiskarne. Str. 87. Cena Din 10.—. — Pisateljica hoče v dvanajstih predavanjih, ki jih je izdala pod gornjim naslovom, podati nekaj osnovnih misli o samovzgoji deklet, jih s temi besedami izpodbuditi k razmišljanju o tej stvari in navdušiti, da bi same tudi kaj storile v tej smeri. Tako bodo ta predavanja dala dekletom snovi za razmišljanje o vzgoji, o zatajevanju, o idealih, o veri, o ljubezni. Knjižici nekoliko škoduje gostobesednost. Več jedrenosti bi ji bilo v prid. Kljub temu naj najde pot med dekleta in rodi uspeh. S. V.

Fr. Masljaja - Podlimbarskega zbranih spisov IV. zvezek: **Gospodin Franjo.** V dveh delih. Strani XX + 907. (Opombe 831—907.) Uredil dr. Janko Šle-binger. V Ljubljani, 1931. Izdala in založila »Tiskovna zadruga«. — Masljev roman iz časov bosanske okupacije »Gospodin Franjo«, ki je izšel l. 1914 in pripomogel pisatelju tudi do internacije radi »veleizdajniških tendenc«, ki da so v romanu naperjene proti Avstriji, je zapoznali plod naivno idealistične, liberalne, realistične pripovedniške smeri, ki ji pripadata zlasti Trdina in deloma Mencinger. »Gospodin Franjo« je popolnoma tendenčno delo s krivično porazdelitvijo sonca in sence. Nastopa za povzdigo kulture, za ustanavljanje šol, za pravico, proti korupciji in krivčnosti avstrijskih osvajavcev, za jugoslovansko in slovansko politično usmerjenost: zastopa torej neko idealistično svobodomiselnost svetovno naziranje. Čudno pristransko deli luč med katoličane, mohamedance in pravoslavne, zlasti na račun prvih pade marsikatera beseda. Delo ima svojo literarno vrednost radi lepega narodnega jezika in radi topline, s katero je pisano. Sedanji bravec bo pač z majhno težavo ločil resnico od pristranosti v »Gospodinu Franju« in pravičneje razdelil luč in temo, kakor jo je pisatelj. Bo pa knjiga ostala dokument svoje dobe in svojega ozračja, iz katerega je izšla, in marsikom prijetno čtivo, kdor se ne bo ustrašil pisateljeve raztegnjenosti in obširnosti. S. V.

Savinšek Slavko: Delavci. Izdala Goriška Mohorjeva družba v Gorici. 1930. Str. 128. — Savinškovo proletarsko povest odlikuje v prvi polovici dolgočasnost, v drugi polovici so pa nekateri odstavki močni med mpožico medlih (tako n. pr. str. 105: izbruh stavke, prizor poln sile in dramatike, ali str. 123: Bredina smrt). Vendar je delo ostalo le poskus delavske proletarske povesti (podobno kot Kranjčevi »Ljudje s ceste« s to razliko, da je Kranjc bolj časnikar, Savinšek pa tudi oblikovavec). Menim, da izhaja to iz pisateljeve lastne,

Božidar Jakac: Ivan Zorman, slovenski ameriški pesnik, komponist in organizator. (Lesorez.)

osebne nejasnosti in neopredeljenosti k socialnim in proletarsko-razrednim vprašanjem. Odtod tisto nejasno blodenje in mahanje po zraku v prvi polovici knjige. Osebe so medle, bolj označene s široko opisno besedo kot z lastnimi dejanji. Jezik je mrtvo književen in neznačilen. Knjižna in neznačilna je vsa povest. Vem pa, da bomo prišli do slovenske delavske knjige šele polagoma po polposrečenih poskusih. In eden takih poskusov so tudi Savinškovi »Delavci«. S. V.

Ivan Zorman: *Pota ljubezni*. Cleveland, 1931. Natisnila »Ameriška Domovina«. — Ni to prvo delo Slovenca »Amerikanca« Zormana. To je že četrta zbirka našega rojaka, ki je v Ameriki med Slovenci pesnik, komponist in duševni organizator slovenskih ljudi. Desetletni deček je že odšel v Ameriko (l. 1900) z očtom-organistom. Odlična je njegova slovenskost, neutešeno hrepenenje po domovini, ki jo je tu tako kratko užival — in ji je vendarle ostal zvest z vsem srcem in dušo. Pričujoča zbirka je odmev iz leta 1925, ko je obiskal svojo domovino. Res samo poet more ostati tako idealen kot Zorman: »brez sreče, brez veljave v pesmi išče si neveste«. V sedanji zbirki so v prvi polovici lirične pesmi občečloveške vsebine. So socialne, so trenutni doživljaji, so grenka spoznanja, pa tudi trni, ki bolé. Druga polovica pa je posvečena njegovi in naši domovini. Hodi po krajih, kjer je bival kot otrok, obiše Triglav, pogovarja se z deklico na vrtu, pogovarja z drevesom, s pokopališčem v rodni vasi. Tam je cerkva sv. Marjete (podružnica v Velešovem) in ji zapoje:

Najlepše pri tebi je solnce žarelo,
najlepše pod tabo je potok šumel,
najlepše nad tabo so ptice žgolele,
najlepši krog tebe je majnik cvetel.

Veseli smo ga in hvaležni smo mu. — Knjigo je z umetniškimi risbami opremil Božidar Jakac. Je res po zunanosti knjiga, kakor se jih v domovini malo tiska. Tak je Zorman. Ni sodobno temán, pa je toplo človeški.

R. C.

Cvetko Golar: *Dekle z rožmarinom*. Ljudska igra v 4 dejanjih. V Ljubljani, 1931. Učiteljska tiskarna. Str. 79. Cena 15 Din. — Pri Slovincih so drame tako naredko sejane, da moramo vsake biti veseli. Prav za prav imamo večinoma le romane in povesti v dialogih. Taka v dialogih spisana povest je tudi Golarjeva ljudska igra. Golarjevi dialogi malokdaj pridejo v napetost in dramatsko razgibanost. Tudi dejanja ne rastejo v svoj višek in razplet, ampak se premočrtno razvijajo v tragičen konec, ki po mirnih, neznačilnih prizorih prvih treh dejanj nekoliko iznenadi. Nikake močne osebe ni v igri. Jera je še najmočnejša in bi moral pisatelj igro imenovati po njej. Kar pa človeka ogreje, je klen, močen gorenjski jezik. Ta je zelo pristen, ljudski, a žal, tudi ne popolnoma očiščen knjižnih izrazov. Igra bo lahko imela uspeh, če večča roka črta preobširne dialoge. Radi jezika je igre lahko vsak vesel. S. V.

Knjige Slovenske Matice za l. 1931: France Kidrič: *Zgodovina slovenskega slovstva* (str. 157—272). Izidor Cankar: *Zgodovina likovne umetnosti v zahodni Evropi*, II. del / 1. snopič (str. 168), *Levstikova pisma* (uredil A. Pirjevec; str. 352), Wl. St. Reymont: *Kmetje*, IV. del (str. 304). Cena broš. 50 Din. — Letošnje knjige Slovenske Matice so vse, razen Levstikovih pisem, nadaljevanje del, ki so začela izhajati lani ali še prej ter se vsako leto polagoma izpopolnjujejo in dokončujejo. Tako je letošnji snopič Cankarjeve *Zgodovine* nadaljevanje treh do sedaj izišlih snopičev, ki obširno razpravlja o arhitekturi, slikarstvu in kiparstvu romanske dobe. Knjigo skoraj do polovice izpolnjujejo številne reprodukcije in ilustracije, ki pojasnjujejo pisateljev tekst. V knjigi je neprecenljivo bogastvo. Cankarjevo *Zgodovino*, ko bo izšla v celoti, bomo lahko postavili med najboljša prvovrstna dela velikih narodov. — Prepotrebna nam je že izčrpna *Zgodovina slovenskega slovstva*. Že dolgo smo čakali, kdaj dobimo obširno, na najnovejših izsledkih in po najnovejših metodah zgrajeno zgodovino o naši besedni umetnosti. Letošnji snopič obsega prve preporodne generacije (važnejši možje: Popovič, Gutsman, Pohlin, Japelj, Kumerdej, Volkmer, Vodnik, Dev, Zois, Linhart). Želim, da bi se delo hitro nadaljevalo in da bi bil obširen snopič opomb, po katerih bo olajšan nadaljnji podrobni studij našega slovstva. Ko bomo imeli dokončano to delo, nam ne bo težko kot do zdaj, ko tujemu znanstveniku na njegove prošnje nismo mogli dati v roke izčrpne knjige o našem slovstvu. V podrobnosti tu ni mogoče segati in je treba za to strokovnjaka. Pisali bodo drugod oni, ki so za to poklicani. — *Levstikova pisma* so istotako znanstvena publikacija, namenjena v prvi vrsti slovstvenemu zgodovinarju, slednjič pa vsakemu, ki bo znal iz teh pisem razbrati duševni in politični obraz one dobe ter mogočni vpliv velikega kritika in pisatelja Levstika na ona leta. Letos smo se

ob Levstikovi rojstni stoletnici spominjali velikanskega vpliva, ki ga je imel na leposlovje, kritiko in javno življenje. — R e y m o n t o v o v e l i k o d e l o, roman v štirih knjigah, se letos končuje z zadnjo knjigo. Nam Slovincem je naravnost nepojmljiva neskončna, široka epika, ki jo razvija pred nami ta Poljak. In vendar je delo kljub obširnosti enotno, nič raztegnjeno, vedno živo in prekipeva silne umetniške moči. Gotovo je zadnji del Kmetov obenem najmočnejši. Človek strmi ob tej globini in enostavnosti Poljako-vega dela. — Niso nam Slovincem dali Akademije znanosti in umetnosti! In vendar jo d e j a n s k o i m a m o. Sami si jo ustvarjamo. Slovenska Matica ni zadnja pri izdajanju naših akademskih del. Vsak izobražen Slo-venec jo bo podpiral! S. V.

BOŽIDAR JAKAC: AMERIKA

Karel Dobida

Pred nekaj leti, v letniku 1927 Mladike, je bilo objavljenih nekaj reprodukcij po risbah slikarja Božidarja Jakca in kratek življenjepisi pregled njegovega dela in ustvarjanja. Že v tistih maloštevilnih risbah, ki so predstavljale razne naše istrske kraje, so mogli Mladike videti vsega Jakca: čustvenega, poetično nastrojenega slikarja domače zemlje, dovršenega risarja in mojstrskega grafika, ki ima plemenit smisel za čustveno vsebino predmeta, za plemenito lepoto črt in obrisov in za igro nasprotstev med lučjo in senco.

Od tistega časa se je Jakac živahno razvijal. Poglobil se je v slikarski tehniki, kjer je dosegel v pastelnih delih izredno dovršenost, pa tudi kot grafik si je še spopolnil znanje do tolikšne mere, da igraje obvladuje različno, že čisto rokodelsko težavno in veliko spretnost zahtevajočo tehniko.

Leta 1929 je Jakac, ta nemirni duh in večni popotnik med slovenskimi umetniki, odšel v Ameriko. Ostal je tam dobri dve leti. In ko se je letošnjo pomlad vrnil, je prinesel s seboj ogromno spominov na svoje ameriško potovanje, pravi živahni, zanimivi in pestri popotni dnevnik v obliki pisanih slik in bežnih risb. Jakac je prepotoval vse Zedinjene države od New-Yorka do Tihega oceana, obiskal velemesta in zapuščene prerije, hodil po skalnih pogorjih Zapada, videl veličastne slapove, jezera in peščene puščave, seznanil se z ljudmi različnih narodnosti in plemen in stanov.

Obiskal je pa Jakac tudi vse večje slovenske naselbine v Severni Ameriki, navezal stike z našimi tamkajšnjimi razumniki, priredil med njimi več razstav svojih del in živel ves čas v neposrednem stiku z našimi izseljenimi rojaki.

Najlepše in najzanimivejše podobe iz teh dveh ameriških let je Jakac razstavil konec septembra v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani. Ta obsežna in poučna razstava nam je pokazala v žarki, pa obenem tudi novi, nevajeni luči neznan svet, dokazala pa tudi, da ostane umetnik tudi v drugih okoliščinah in drugačnem okolju samsvoj in da se sicer lahko spremenjajo snovi njegovega dela, njegov pogled nanje in čustveni odnos do njih pa ostane isti. Zato se je morda zdelo komu izmed obiskovalcev, da to ni prava slika Amerike, tiste zoperne, dolgočasne, človeka in vse, kar

Božidar Jakac: Lastni portret. (Lesorez, 1927.)

je plemenitega človeškega, ubijajoče zemlje strahotnih družabnih prepadov in neizmernega pohlepa po denarju. Zamerili so nekateri Jakcu, da ni slikal v Ameriki prizorov družabne revščine, mučnega in človeško dostojanstvo ponižujočega življenja trpečih milijonov. Pa kako bi umetniku predpisovali, kaj naj gleda, kaj naj upodablja? Slikar — čustven lirik, ki živi le lepoti barve in luči, bo tudi sredi velemestnih donebesnikov videl le lepoto izpreminjajočih se barv in igro svetlobe in mraka. One druge, grde in odbijajoče strani življenja ne vidi, noče videti, ker ga zanima le lepota čutnega sveta, s katero oblikuje in v katero odeva svoje čustveno izživljanje.

Objavljamo nekaj posebno značilnih Jakčevih ameriških slik. Mogočna, kar pošastna je slika, ki kaže skupine newyorških donebesnikov na polotoku Manhattanu. To je tista značilna podoba, ki se vsakemu prišlecu neizbrisno vtisne v spomin: kakor zakleti grad se zdi človeku ta sodobni Babilon, neverjeten in neresničen, kjer je vsa nenasitna pohlepnost po zlatu našla svoj najodurnejši izraz. Umetnik je izrazil to mračnost z barvo in z razdelitvijo luči in teme. — Cleveland je največja slovenska naselbina v Ameriki, saj šteje nad štirideset tisoč naših ljudi. Imajo več društvenih domov, sto sedem in dvajset društev, lastne cerkve in razvito družabno življenje. So po večini tovarniški delavci in rudarji. Prva slika kaže pogled s strehe Narodnega doma na slovensko naselbino. Hišice, ki jih vidimo prav do velike tovarne v ozadju, so vse last skromnih slovenskih ljudi. V veliki jeklarni v Newburgu v clevelandskem predmestju, katero kaže druga slika, dela več sto Slovincem. Reprodukcijska le nepopolno podaja izvirnik: ogromna tovarna s silnimi dimniki je v malem podoba vse industrijske Amerike,

dežele trdega dela in neusmiljenega izkoriščanja. Vse je zavito v zadušljiv rdečkast dim, poslopja so pokrita z nezdravim rdečerjavim železnim prahom. — Tudi ob svetovno znanih niagarskih slapovih, kjer pada reka Niagara preko silnih skalnih pragov, so slovenske naselbine. — V Clevelandu je izdelal umetnik za »Društvo Kristusa Kralja« naslovni list za Pasijon, katerega so lani igrali naši rojaki. Slike sodelujočih je objavila lanska Mladika. Ta linorez (risar vdolbe podobe z ostjo v ploščo linoleja, s kakršnim pregrinjamo pode, nakar odtisne od te plošče, prevlečene z barvo, podobe) kaže silno spretnost umetnika in velik smisel za to belo-črno umetnost. — Portret Litvanke, mlade slikarice, katero je spoznal v Clevelandu, nudi sijajen primer Jakčeve grafične umetnosti. Risba je z ostro iglo vrezana v bakreno ploščo, ki služi nato za tiskanje. S silno skromnimi sredstvi je dosežena velika izrazitost, tako da se zdi portretiranka res telesna in živa. — Imeniten lesorez je portret slovenskega pesnika Ivana Zormana, ki je bil namenjen za knjigo njegovih pesmi.

DOLENJSKI PREGOVORI IN REKI

V št. Lovrencu zapisal I. Šašelj.

Beva (bela = beli kruh) se rada v usta deva (beli kruh vsak rad jé).

Bo iz dolga kakor sv. Silvester iz starega leta.

Bog že ve, čigava je pura.

Bog že ve, kateri ptici perje striže.

Bolje je sam teči, kakor drugim reči.

Bolje je suh dežnik kakor mokra suknja.

Boljši je februarja videti na polju volka, kakor v srajci moža.

Če bi se dekla tako lahko dobila kakor žena, bi bilo lepo na svetu.

Če je na dan sv. Blaža oblačno, bo o sv. Juriju zelena trava.

Če je o sv. Juriju že zeleno (pripovedujejo o Hrvatih), tedaj ga okinčajo z zelenjem, če pa ni, ga pa omečejo z blatom.

Če ne boš ubogal (pravijo otrokom), pa ti bom lase ošpičil.

Čič (čičanje = sedenje) ne dá nič (če človek ne dela, si nič ne pridobi).

Dež pred božičem jamo koplje mrličem.

Do svečnice mlaska, po svečnici praska (če je do svečnice mehko in toplo vreme, bo nastopila po svečnici zima).

Dobra kuha gre mimo trebuha.

Do vseh svetih je grdo (vreme), po vseh svetih pa lepo.

Dokler veš sam, ne vé nihče, če vesta dva, se še zarigljá, če vedó trije, ve ves svet.

Drugega ni posoditi kakor star žakelj (ki ga ni škoda, če ga ne dobiš nazaj).

Ga črti kot pajka.

Ga težko vidi kakor ščurka v močniku.

Grdo jutro naredi (večkrat) lep dan.

Gre kakor koza po deski.

Grablje ima, vil pa nima (pravijo o skopuhu, ki samo grabi in jemlje, a ne dá nič).

Hodi kakor koza po lojtrah.

Hodi počasi, kakor bi milo vozil.

Hodi pokonci, kakor bi preklo požrl.

Kadar gre žena po porodu pred sedmim tednom k vpeljevanju (prezgodaj vstane in hodi), je njena smrt podprta z rženo bilko.

Kadar imajo otroci in norci denar, imajo kramarji dober semenj.

Kadar se svinja zakolje, takrat se zve, koliko je tehtala.

Kar je darovano, je dvakrat kupljeno (tako je drago).

Kaša — otročja paša.

Kdaj je bilo še volka strah!

Kdor kravo vrača — davek plača.

Kdor z grunti barantá, rad petljá.

Kjer se dvojno kuha (t. j. za družino posebej, za gospodarja posebej), je slabo za družino pri hiši.

Klobase — ne delamo samo zase.

Kmetje smo lahko ponosni, ker bo na sodni dan Oče nebeški stopil na kmečko stran, ko je bil tudi on kmet.

Kolo in advokat sta enaka, oba je treba mazati, da teče.

Kumare so najboljše, če jih narediš, pa za plot vržeš (t. j. ne ješ, češ, da so nezdrava jed).

Mesec nič ne dá in nič ne vzame (mesec nima nič vpliva pri rasti).

Močnik je steber kranjske dežele.

Muhe lovi, pa bike izpušča.

Ne bojte se krvavega (ne dosti pečenega) mesa, ampak bojte se testenega (ne dosti pečenega) kruha (meso ni škodljivo za zdravje, če ni dosti pečeno, nasprotno je premalo pečen kruh nezdrav).

Očeta se mora spoštovati, če bi bil tudi škopnik.

O sv. Jakobu šenica zori ali zgori.

Pameten mlinar ne pije vode nad kolesom.

Pijanost je studenec vseh grehov.

Po črnem kruhu so beli zobje.

Pred velikim kupom gnoja klobuk doli (toliko je vreden).

Prepelica se začne glasiti, ko zagleda rumen klas na njivi.

Pridem, kadar bo o božiču velika noč (nikdar).

Rasti trava, ali ne rasti, kadar mene ne bo.

Sama kuha — prazen lonec.

Sod bobni — denarja ni.

Suhe trske rade goré.

Svetega leta in hroščevega leta se ni nikdar veseliti, ker so ta leta vselej mrzla in mokra.

Sv. Pavel (25. januarja) sleme stavi; svečnica pri-dere, Pavlu sleme podere (po spreobrnjenju sv. Pavla se vreme preobrne, zima odneha).

V mlinu nikdar toča ne pobije.

Vino je sam svoj tat.

Vsak po svojem vatlu meri.

Vse pride, vse mine.

Z božjega pota se ne sme nič domu prinesiti (od tega, kar se je vzelo s seboj, tudi kruha ne), da se peč ne podere.

Zidar pravi poleti; noben kamen ni tako trd, da ga ne bi stolkel (da kaj zasluži), pozimi pa (ko nič ne zasluži): pa tudi ne tako trde skorje, da je ne bi pojedel.

Zlahta je raztrgana plahta, ki se ne dá zašiti.

ALI SO ZA OTROKE SLAŠČICE? KAKŠNE?

Vsak otrok hrepeni po sladkarijah. Toda ni samo zdravniško, temveč je tudi vzgojno in gospodarsko vprašanje, ali mu jih je res treba ter kdaj in koliko naj jih dobi. Zakaj si pa otrok zaželi sladkarij? Zato, ker telesni ustroj otroka potrebuje sladkor; kajti v otrokovi želji po sladkih rečeh se ne izraža nič drugega nego zdrava želja — nekaka lačnost po sladkorju. Otrok se mnogo giblje in s tem porabi mnogo energije; izguba toplote je pri otroškem telescu večja nego pri odraslem; zato je čisto naravno, da potrebuje otrok ogljikovih vodikov, izmed katerih je najlaže prebavljiv sladkor. S tem smo že utemeljili, da otroci sladkor potrebujejo in ga zato morajo dobiti. Je pa še vprašanje, koliko jim ga dajajmo in v kakšni obliki.

Industrija živil nas na debelo zalaga z vsemi najrazličnejšimi vrstami slaščic. Otroci imajo več kot dovolj prilike, da si v šolo ali domov gredé kupijo sladkorčkov in podobno blago. Za vsakim oglom je trgovina, ki ima naprodaj nešteto vrst sladkarij in ki zavede tudi marsikatero dobrosrčno mamico, da kupi svojim malčkom semtertja (dostikrat tudi prepogosto!) kakšno posladico, katerih se seveda otroci takoj navadijo in jih hočejo imeti potem ob vsaki priliki. V novejšem času se pridružuje še sladoled, tako da je sladkarij res že kar več kot dovolj.

Ali naj se pa te obilice sladkorja in sladkornih izdelkov res veselimo? Nikakor ne. Ne samo, da ne zadovoljé potrebe po sladkorju, temveč so še v kvar. Marsikdo se bo začudeno vprašal: »Kako pa to, sladkor je vendar sladkor?« Toda stvar je drugačna. Navadne sladkarije imajo v sebi sicer veliko sladkorja, toda v obliki, ki človeškemu organizmu ni prikladen. Beljeni sladkor in bela moka sta glavni

sestavini teh sladkih dobrot. O teh pa pravi dandanašnja zdravniška veda tole:

Beljeni sladkor in bela (pšenična) moka sta ničvredni živili. Bela moka ni drugega kakor mrtev prah, ker so ji odvzeli vse dragocene redilne snovi, ki so sicer nakopičene v žitnem zrnju. Taka najfinejša moka, ki je označena z eno ali več ničlami, je res prava ničla — kajti čim več ničel ima posamezna kakovost, tem manjša je njena vrednost, tem manj redilnih snovi je v njej. Kar velja o beli moki, velja tudi o vseh izdelkih iz nje: o raznem pecivu, slaščicah itd.

O beljenem, rafiniranem sladkorju pa trdijo, da ni samo ničvreden, temveč celó škodljiv. Medtem ko daje naravni, sirovi sladkor telesu važne snovi, n. pr. rudninske, apno — pa popolnoma obeljeni sladkor povzroča kisanje želodca in krvi, iz česar izvirajo mnoge bolezni. Nima tudi staničnine, ki pospešuje prebavo in krepi zobovje. Vse to velja seveda o slaščicah, katerih glavna sestavina je rafiniran sladkor, ki ga splošno uporabljamo. Razen tega se ostanki takih sladkarij prilepijo radi na zobe in začno tam vreti (posebno če ostanejo na njih čez noč), nastajajoče kisline pa razdevajo zobno sklenino. Saj je vendar vsakomur znano, da ljudem, ki jedó mnogo sladkarij, radi gnijejo zobje. Pa še nekaj! Vsi tisti, ki uživajo mnogo sladkega peciva iz bele moke, so bledični, imajo rumenkasto in nečisto kožo. Še v knjižicah za nego ženske lepote čitamo: »Ogibaj se slaščic in bonbonov!« Vse to velja tudi za čokolado in razne sladkorčke. Tudi pri izdelovanju čokolade uporabljajo samo beljeni sladkor, čokoladni prah pa je itak brez vseh rudninskih in drugih snovi, ki so mu bile dane od narave.

Če bi morali otrokom popolnoma prepovedati sladkarije, bi bilo to silno težko, posebno z vzgojnega stališča. Kako naj vendar otrok razume, zakaj sosedovi dobivajo piškotke in bonbončke, a on ne!

Dobro v vsakem pogledu rešimo to vprašanje, ako damo otrokom sladkor v drugačni obliki. Najprikladnejši sladkor za uživanje je v sadju! Hruške, češplje, jabolka, češnje itd. vsebujejo sladkor v pravšni obliki in razmerju ter imajo poleg tega v sebi tudi snovi, potrebne za pravilno prehrano: te so rudninske snovi, sadne kisline, staničnina in vitamini. Pozimi, ko gre za sveže sadje bolj trda, pa posežimo kar po suhem sadju, ki ima obilo sladkorja in je najboljša slaščica za otroke. Suhe češplje, hruške, jabolčni krljji, morda še malo fig in suhega ali shranjenega grozdja, pa imajo naši malčki popolnoma dovolj sladkih dobrot.

Še posebno pa pomnimo, da ne smemo dajati otrokom sladkarij v času pred obedom. Otrok se jih najé in pri kosilu nima teka. Pač pa jim lahko dajemo za malico suho ali sveže sadje, ki jim pospeši slast.

Za uživanje suhega sadja je pomniti tole: Vse suho sadje moramo najprej v vroči vodi hitro oprati, nato ga pa namakajmo v vodi 12 do 24 ur. Vode, v kateri se je sadje namakalo, ne zlijmo proč, ker je izvrstna za pijačo! Posebno radi jo pijejo otroci.

Iz suhega sadja delamo tudi najrazličnejše jedi. Kot začimbe zanje nam služijo citronove in oranževе kožice, citronov sok, med, orehi, v prav majhnih množinah tudi cimet in ingver. Okus takih sadnih jedil izboljša smetana; namesto te vzamemo lahko tudi mleko, kislo mleko ali jogurt.

Sladkarije, ki pospešujejo in izpopolnjujejo zdravo hrano, pa dobimo, če zmeljemo s posebnim strojem (nekak mlinček nalašč za to) razne vrste orehov, valjano žito, suho sadje itd., da dobimo gosto, testu podobno tvarino, ki se dá oblikovati. Iz te delamo potem kolačke različnih oblik, ki jih samo posušimo in jih imamo potem namesto drugih sladkarij.

Navajam nekaj natančnejših navodil za izdelovanje takih zdravih priboljškov, ki so posebno primerni za Miklavža in za božič.

Sadne kroglice.

Štiri dele dateljnov in fig ter en del lešnikov zmeljemo s strojem, da dobimo čisto drobno, mehko snov. (Če nimamo stroja, ki je nalašč za to, tedaj zmeljemo lešnike kot ponavadi, dateljne in fige pa na stroju za mletje mesa.) Tej, testu podobni tvarini primešamo še malo medu, krepko pregnetemo in oblikujemo iz tega lepe kroglice orehove velikosti. Povaljamo jih še v drobno sesekljanih mandeljnih in za posebno slovesne prilike položimo posamezne tudi v papirnate skledice.

Če bi se nam opisana snov naredila premehka, tedaj ji pridenemo še nekaj valjane pšenice, ki jo tudi prej zmeljemo.

Sadne rezine.

Pol kilograma fig in pol kilograma dateljnov operemo hitro v vroči vodi in snažno osušimo. Pripravljeno suho sadje zmeljemo in zmešamo z 20 dkg zmletih lešnikov ali pinjol. Vse skupaj denemo v skledo, pridamo dve žlici segretega, tekočega medu, zmešamo in temeljito pregnetemo. Snov namažemo enakomerno na bele oblate, položimo navrh še en oblat in z valjarjem lepo povaljamo, da se sprime in da je plošča enakomerno debela. Dobljeno ploščo zrežemo na poljubne rezine. Po več rezin skupaj zavijemo v celofan ali čist, bel papir. Taki zavitki so za otroke, za potovanja in izlete mnogo boljši, kakor pa razno mesovje in druga živila, ki jim jih dajemo s seboj.

Ker so dateljni precej dragi, jih lahko nadomestimo z drugim domačim suhim sadjem, kakor s suhimi češpljami, breskovimi ali mareličnimi krlji, jabolčnimi krožki itd.

Sadna klobasa.

Orehe zmeljemo ter jih še stolčemo, da dobimo gladko orehovo snov, ki ji pridenemo različno, drobno zmleto suho sadje. Iz dobljene tvarine oblikujemo klobaso, jo povaljamo v mandeljnih, posušimo in narežemo končno na rezine. Če hočemo, da je ta slaščica zelo okusna (za posebne prilike), tedaj uporabljamo dateljne, marelice, suhe banane in rozine. S. H.

KUHARICA

Svinjska bržola (krmenateljce) s svežim zeljem.

Bržolo potolci, posoli in jo v kozi, ki si v njej razgrela veliko žlico masti, po obeh straneh rumenkasto opeci. Nato ji prideni dve pesti na debele rezance zrezanega in opranega svežega zelja, velik ščep kumne, žličico drobno zrezane čebule in prilij toliko vode, da je zelje pokrito. Kozo pokrij in vse skupaj duši eno uro. Nato zmešaj žlico kisle smetane z žličico moke in za noževo špico paprike in zmešano prilij zelju.

Ko vse skupaj še nekaj minut vre, vzemi meso ven, zelje pa dobro premešaj, ga stresi na krožnik in vrhu zelja položi bržolo. Ali pa namesto paprike prideni žlico pretlačenih paradižnikov.

Kakavov zvitek.

Stepaj v kotliču kakih 5 minut 4 jajca, 12 dkg sladkorja in nekoliko vanilijevega sladkorja. Nato postavi kotlič v vročo vodo in stepaj, da je testo mlačno; nato ga stepaj še na hladnem vsaj četrt ure, da naraste. Primešaj 7 dkg moke in 1½ dkg presejanega kakava. Razravnaj testo na pomazano, z moko potreseno pekačo za pol prsta na debelo in speci. Pečeno testo na pekači namaži z mezgo in ga postavi še za nekaj minut v pečico, da postane mehko. Testo zvij kakor zvitek kolikor mogoče hitro in tesno, da nastane podolgasta klobasa. Hladno zreži na mezinec debele kose.

Medeni obročki za okrask božičnega drevesa.

Stresi na desko 58 dkg moke, prideni 4 dkg sirovega masla, 7 dkg sladkorja, 2 žlici (10 dkg) medu, 1 jajce, pol žličice cimeta, drobno zrezano lupino pol limone, 4 žlice mrzlega mleka, ščep dišave in ½ dkg jedilne sode. Napravi iz vsega tega testo in ga razreži na za debel lešnik velike koščke in jih zvaljaj z rokami v prst dolge paličice ter stakni končka skupaj v obroček. Zloži jih redko na pomazan pleh in speci v srednje vroči pečici.

Ocvirkove paličice.

Stresi na desko 30 dkg moke, napravi v sredi jamico in prideni 5 dkg sesekljanih mrzlih ocvirkov, 5 dkg sirovega masla, 6 žlic mrzlega mleka in pol pecilnega praška (pekina). Napravi iz tega najprej z nožem in še z rokami testo. Razreži ga v koščke orehove velikosti, jih zvaljaj z rokami v okrogle, za svinčnik dolge paličice, ki jih pokladaj na pomazan pleh, pomaži jih z raztepenim beljakom in potresi z drobno soljo in kumno. Postavi jih v srednje vročo pečico, da se rumenkasto zapečejo.

Orehova potica s kakavom.

Napravi testo kakor navadno: pol litra mleka, 5 dkg drožja, razmočenih v 4 žlicah toplega mleka z žličico sladkorne sipe, 8 dkg kuhanega ali 10 dkg sirovega masla, 5 dkg sladkorja, žličico soli, 2 rumenjaka in 90 dkg moke. Nadev pa pripravi takole: deni v lonček 2 dkg kakava, prilij četrt litra mrzlega mleka ter mešaj in pusti, da zavre. Nato prideni 12 dkg zmletih orehov, odstavi lonček od ognja in prideni 20 dkg sladkorne sipe, cel zavojček sladkorja »Adrija«, žličico drobno zrezane limonove lupine, 4–5 dkg ne presuhtih krušnih drobtin in za oreh sirovega masla ali masti. Ko se zmes nekoliko ohladi, ji primešaj sneg 2 beljakov. Vzišlo testo tenko razvaljaj, ga pomaži z opisanim nadevom in potresi še 12–13 dkg orehov. Dalje delaj kakor pri drugih poticah; iz tega testa in nadeva napraviš eno zelo veliko ali 2 manjši potici in te staneta obe skupaj samo 20 Din.

Pečena jabolka z orehi.

Dve debeli jabolki operi, položi v kozo, jima prilij 2 žlici vode in potresi z nekaj zrn janeža. Ko sta jabolki pečeni, ju pretlači skozi penovko, jima primešaj žličico sladkorja in žlico zmletih orehov. Postavi kot samostojno jed ali prikuho na mizo. M. R.

Spomin.

A.: »V tej škatlici imam spomin na svojo ločeno ženo.«

B. (pogleda): »Zlomljen zob?«

A.: »Ne, izbit!«

B.: »A kolikor jaz vem, ne manjka tvoji ženi nobenega zoba!«

A.: »Njej ne, ampak meni...«

Še huje.

Žena: »Ali ni hudo, če žena opazi, da se stara?«

Mož: »Še huje je, če tega ne opazi!«

Značilnost.

Predstojnik: »Kdo je pri telefonu?«

Knjigovodja: »Ne vem; ne razločim drugega kakor psovke!«

Predstojnik: »O, potem pa pustite mene zraven: to je moja žena!«

Besede in dejanja.

»Preljuba! Ti si moje vse. Zate bi šel v pekel... Jutri popoldne pridem k tebi, seveda, če ne bo dežja!«

Stopnjevanje.

Pravoverni Pinkas je zaročal svojo hčer s trgovcem Abelesom in mu obetal 100.000 Din dote.

»Malo je!« meni Abeles.

»Dam ti tudi stopetdeset tisoč dinarjev, ako se zavežeš, da boš imel ob sobotah trgovino zaprto,« zviša Pinkas ponudbo.

»Veš kaj?« poprime Abeles, »daj mi dvesto tisoč dinarjev, pa bom trgovino sploh zaprl.«

Prav lehkò.

»Kako morete vendar razločevati svoja dvojčka, ki sta si tako na las podobna?«

Mati: »O, prav lehkò: eden je Tine, drugi pa Tone!«

Gladovna stavka.

A.: »Kaj si pa danes tako čemerren?«

B.: »Zastran obleke, ki je nočem ženi kupiti, je pri nas gladovna stavka.«

A.: »Kaj? Zaradi tega cela družina noče jesti?«

B.: »O, pa še rada — samo žena noče kuhati!«

Nedolžna žival.

Gospod Bogataj stoji s svojo ženo na dvorišču in se raduje lepih prašičkov, ki rijejo po travi in se kopljejo v mlaki. Kar se oglasi ona:

»Ti, stari, pojutrišnjem je najina srebrna poroka — ali ne bi enega pujska spekla?«

On pa jo postrani pogleda in pravi:

»Ali misliš, da je žival kriva, da sem te pred pet in dvajsetimi leti vzela?!«

Nesreča v ljubezni.

»Jaz pa res nimam sreče pri ženskah! Prva zaročenka mi je umrla, druga je šla v samostan, s tretjo sem se pa oženil!«

Barva las in značaj.

A.: »Pravijo, da so plavalaske nežnejše kakor črnotlaske.«

B.: »Ne vem: moja žena je bila že oboje, pa nisem našel nobene razlike!«

Da ne bo rekla...

Profesor se vrača z ženo od koncerta in ji ves vesel kaže dva dežnika: »Da ne boš rekla, da zmerom vse pozabim... Vidiš: oba dežnika imam s seboj, tvojega in svojega...«

Žena: »Za Boga svetega! Ali ne veš, da sva šla brez dežnikov v koncert?«

Oddih.

A.: »Ni lepšega, kakor če gre človek za nekaj tednov na kmete!«

B.: »Saj ti vendar nikoli ne greš!«

A.: »Jaz ne, ampak moja žena.«

Razvedrilo.

A.: »Ali je tvoja žena na letovišču?«

B.: »Saj je bil že skrajni čas!«

A.: »Ali je bila tako potrebna razvedrila?«

B.: »Ona ne, pač pa jaz!«

Težka reč.

»Ako si niste vse stvari dobro premislili, vam hčere ne morem dati — ako ste pa to storili, potem je gotovo, da je ne boste vzeli!«

Praktičen človek.

A.: »Kaj? S svojo kuharico se poročiš, ki ti je že toliko pokradla?«

B.: »To je edina pot, da pridem spet do svojega denarja!«

Grda navada.

»Moja žena ima to grdo navado, da je vse noči pokonci!«

»I, kaj pa dela?«

»Mene čaka!«

Požrtvovalnost.

Mož: »To je res — v tej obleki si krasna; ampak stroški...«

Žena: »...so postranska stvar, kadar gre za to, da sem tebi všeč!«

Slika.

Ženitni posredovavec (hvali interesentu neko dekle): »...sicer ni posebno lepa, mlada tudi ne več — zato pa ima veliko hišo!«

Ženitni kandidat: »Ali imate fotografijo?«

Posredovavec: »Od dame?«

Kandidat: »Ne, od hiše!«

Vse mine...

»Ali Loparnikova Marjana še zmerom vleče Čebularjevega Gašparja za nos?«

»O, že dolgo ne več! Odkar sta poročena, vleče Gašpar njo — za lase.«

Večna ljubezen.

On: »Prstan na tvoji roki je kakor moja ljubezen do tebe: — brez konca!«

Ona: »A on je tudi kakor moja ljubezen do tebe: — brez začetka!«

Resen spor.

On: »Ako je torej vsega konec med nama, mi vrni vsaj prstan!«

Ona: »Kako si čuden! Saj zoper prstan nimam prav nič!«

Ljubezen.

»Kaj te je pa pičilo, da se hočeš poročiti s tem starim skopuhom?«

»Ljubezen do njegovega premoženja, ker upam, da postanem kmalu bogata vdova!«

Edini sporazum.

Žena: »Moj rajni mož je bil stokrat boljši kakor ti! O, da bi še živel!«

Mož: »O, da bi!«

Medeni tedni.

Hči: »Mama, koliko časa pa trajajo medeni tedni?«

Mati: »Ljuba moja! Medeni tedni trajajo samo tako dolgo, dokler ni treba moža prositi za denar!«

Angel.

A.: »Moja žena je angel!«

B.: »Moja pa še živi!«

Rešitev ugank v novembrski številki.

Naš narodni dom. Dvojni trikotniki povedo, da vzamemo vedno po dve črki skupaj izmenoma iz vsakega kroga:

Vsakdo naj propade, kdor rod svoj taji —

še zemlja ne bo pila njegove krvi!...
(Koroška narodna.)

Črkovnica. Milan, petek, pesek, jelen, belec, Kovno, Kotor, koral, Livno, agava, ročka, pelin, venec. Mesec je volkov varen.

Kraljeva pot. Bog živi kralja Aleksandra Prvega in kraljico Marijo še mnoga leta!

Konjiček.

V moji deželi ni cest,
na mojem nebu ni zvezd,
v mojih očeh — tema,
v moji duši — bolešt.

(Župančič.)

Posetnica. Berač in potepuh.

Številnica. Črke iz ključa uredi po abecedi in jih potem odbiraj, kakor kažejo številke. Dobiš:

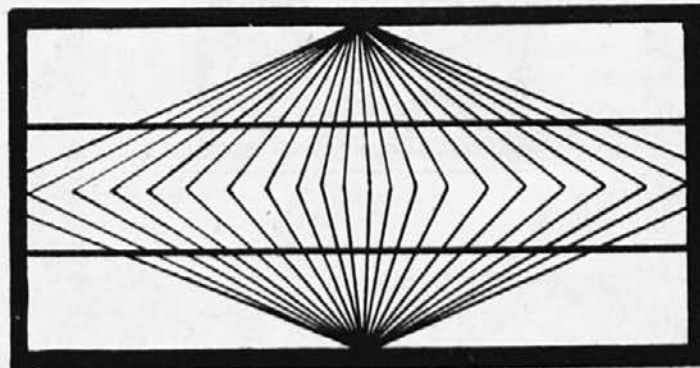
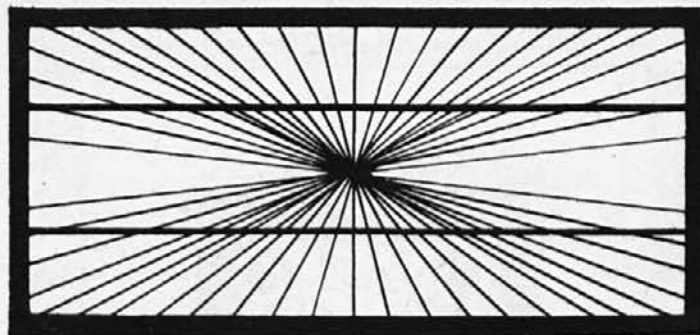
Skozi grob so vrata le,
ki odtod v nebo drže!

Besedna uganka. Vzemi iz vsake besede prvi dve črki, pa dobiš: Čast je kakor ledena gaz, ki hitro zvodeni.

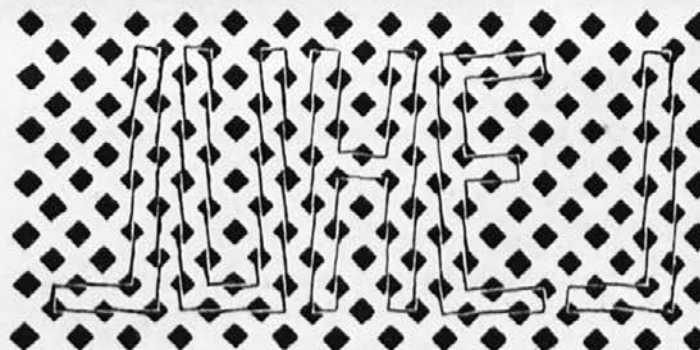
Vremenska uganka za november. Ključ: želod, breza, svečnik, Hamlet. Vseh svetnikov mrzel dan, božič bode v led vkovan.

Vremenska uganka za december. Vzemi v vsaki vrsti najprej prvo in zadnjo črko, nato drugo in predzadnjo itd., da dobiš: Božični dnevi zeleni, velikonočni ledeni.

Pesnikovo tihožitje. Ključ so zobje: zgoraj 9, spodaj 8; torej jemlji izmenoma v prvi vrsti vsako deveto črko, v drugi pa vsako osmo; porabljeno črtaj. Tako dobiš: Smrt je bela kakor maj. A. Vodnik.

Glej, kako se oko moti!

Pojasnilo k risbi »Juhej«.

Črke besede JUHEJ, ki so narisane v rižastem pravokotniku, v katerem so mali kvadrati, ki jih sekajo črte črk, razvrščeni v ravnih vrstah, morajo stati tudi v ravnih pokončnih vrstah. Ker prerezi kvadratov niso zvezani z eno črto, ampak s kratkimi črticami, da je nekaj prereznih belih črt obrnjenih na levo, nekaj pa na desno, povzroči varanje tako, kot bi bile črke nagnjene druga proti drugi. Če se pa beli prerezi kvadratov počrnijo, se tudi črke zravnajo.

